

c
191

„Zwaarden eischen klingen,
maar ook gevesten”.

E. TEGNER, *Frithiofsaga II.*

BESCHOUWINGEN
OVER DE ATJEH-ZIEKTE EN HARE GENEZING,

DOOR

MR. M. C. PIEPERS.

AMSTERDAM. — S. L. VAN LOOY.
1896.

425

BIBLIOTHEEK KITLV

0060 2274

080 459 544

C
191

C
191

„Zwaarden eischen klingen,
maar ook gevesten”.

E. TEGNER, *Frithiofsaga II.*

BESCHOUWINGEN
OVER DE ATJEH-ZIEKTE EN HARE GENEZING,

DOOR

MR. M. C. PIEPERS.

AMSTERDAM. — S. L. VAN LOOY.

1896.

102

L'orgueil d'une grande nation ne consiste pas à se dissimuler ses défaites mais bien à reconnaître ses fautes, à envisager virilement les sacrifices nécessaires pour les réparer, ou à savoir se retirer à temps.

Le Myre de Villers. „La France, l'Annam et la Chine”.
(*Nouvelle Revue* 15 déc. 1883).

Die bessere Ueberzeugung wird oft zurückgehalten, weil die Menschen in Allgemeinen nicht wagen gegen eine herrschende Meinung zu sprechen, nicht wagen zu vertheidigen wo das allgemeine Urtheil dagegen ist.

Egoïstisch will man sich nicht schaden und einzelnen Persönlichkeiten nicht missfallen.

Sieh! hier fehlt der moralische Muth, und den musste vor Allem eine Erzählerin haben. Sie durfte nicht schweigen gegen ihr besseres Wissen.

Man wird unwahr, auch in gewöhnlichen Leben schweigt man, anstatt zu vertheidigen, weil in Schweigen eine stille Zustimmung liegt.

Kerimée Hanoum. „Aus dem Leben in Harem”.
(„*Auf der Höhe*”, Mai 1896).

I.

Bijna het vierde eener eeuw heeft thans de strijd om Atjeh geduurd. Veel onheil is daaruit voortgesproten. Overbodig mag het voorzeker heeten dit nog in het breede aan te toonen. Ieder die Ned.-Indië kent, en 's lands interne geschiedenis gedurende de laatste 25 jaren gevolgd heeft, moet, zoo hij ten minste tot een onpartijdig oordeel daarover in staat is, hiervan wel ten volle overtuigd wezen. Trouwens dat zulk eene inproductieve uitgave van honderden millioenen het materiëel welzijn, de economische ontwikkeling van een land merkelyk moet benadeelen, elkeen kan het gemakkelijik begrijpen. Wat echter niet ieder weten kan, is hoe diep die toestand op den ganschen loop van het staatsleven in Ned.-Indië heeft ingewerkt, hoe die zich voortdurend in de

praktijk van den civielen staatsdienst heeft doen gevoelen, hoe tal van maatregelen, wier noodzakelijkheid niet te betwijfelen viel en dan ook overigens wel werd erkend, toch dientengevolge ongedaan zijn gebleven. Evenmin hoe daardoor de druk van lasten van allerlei aard op alle inwoners is verzwaard, welke immoreele invloed daarvan op menig gebied, zooals bv., maar in geen deele alleen, op dat der verpachte middelen, het gevolg is geweest. Hoe eindelijk de drang der finantiëele behoeften uit dien oorlog voortgevloeid, het der reactie op het terrein der Indische politiek in 1874 mogelijk heeft gemaakt, het beleid der regeering weder in handen te krijgen en sedert het reglement op dat beleid van 1854, de uitdrukking van de nieuwe richting op staatkundig gebied na hare overwinning op den tirannieken toestand aan het cultuurstelsel verbonden, voor een belangrijk deel niet meer dan voor het uiterlijk heeft bestaan, maar feitelijk de regeering is gevoerd op de oude wijze van willekeur, waarbij het eigenbelang van bijzondere personen sterk op den voorgrond trad, en overigens getracht werd al wat als uitvloeisel van den geest van dat reglement reeds was tot stand gekomen zooveel mogelijk te dooden, of ten minste, al werd de vorm ook geëerbiedigd, feitelijk krachteloos te maken. Een streven, hetwelk inmiddels door het schrikkelijk verloop van het politiek leven in het moederland sterk werd begunstigd. Deze is toch de ware en heilzame roeping der volksvertegenwoordiging, dat zij *a priori* door deel te nemen aan de wetgeving haren invloed doet gelden op het tot stand komen der regelen naar welke de uitoefening der regeering en van het gansche staatsbestuur zich zal hebben te richten, en dat zij verder, *a posteriori*, contrôle uitoefent op de wijze waarop die uitoefening geschiedt; alzoo de vrije beweging der regeering aan beide zijden dus beperkende, dat die nimmer buiten datgene kunne gaan wat de natie niet wenschelijk acht dat zonder hare uitdrukkelijke toestemming plaats vinde. In de laatstgenoemde dezer functiën heeft zij dus toe te zien, dat die

wetten, welker toepassing door de regeering zelve of onder hare onmiddellijke contrôle geschiedt, bovenal de grondwet en wat Ned.-Indië betreft het reglement, dat deze aldaar grootendeels vervangt, door haar ernstig en voortdurend worden geëerbiedigd, en dat wel niet slechts voor zooveel de uitvoering van bepaalde voorschriften betreft, maar in dier voege, dat ook alle regeerings-handelingen en de gansche richting van het bestuur zich aan de beginselen daarin gehuldigd aansluiten en die verder ontwikkelen. Langzamerhand is nu echter deze laatste, hoogst belangrijke functie door het misbruiken der middelen aan de volksvertegenwoordiging te harer verzekering toegekend, in een werkelijk regeeren door tusschenkomst der regeeringspersonen ontaard, terwijl bovendien, vooral nadat het groote incest van politiek met godsdienst sterk demoraliseerend was gaan werken, partijstrijd en persoonlijke intrige, al bestonden die ook vroeger wel, daarop een' veel grooteren, in waarheid overheerschenden invloed zijn gaan uitoefenen. Contrôle op eigen handelingen nu heeft niet veel te beteekenen en zoo kwam dan ook dit zoo hoog noodige toezicht tegenover het steunen van partijbelang of partijpersonen geheel op den achtergrond, en werd aldus ook het verkrachten der beginselen in dat reglement nedergelegd, indien slechts de vormen niet al te ruw wierden aangetast, en de regeeringspersonen, die zich daaraan schuldig maakten, op partijsteun in de volksvertegenwoordiging mochten rekenen, gemakkelijk. Toch was het tot regeeringsbeleid verheffen daarvan zeker een der meest belangrijke staatkundige feiten geweest in het driehonderdjarig bestaan van het Nederlandsche eilandenrijk in het verre Oosten voorgekomen, had men ten stelligste verwacht, dat daaruit een geheel nieuw staatkundig leven voor de kolonie zou ontspruiten. 1) Voor-

1) Om een denkbeeld te krijgen van hetgeen er zoo van al het streven der koloniaal liberalen geworden is, vergelijkte men eens de staatkundige desiderata bij de behandeling van het bedoelde reglement en nog in de eerste 10 jaren daarna in de volksvertegenwoordiging besproken en dat wat onlangs het program der liberale unie als zoodanig gaf. Hei mihi.....! quantum mutatus ab illo.....

zeker, wat dit betreft ten minste is het in den aanvang van den Atjeh-oorlog gesproken woord van Mr. Winckel, dat daarvan het verval van het Ned.-Indische rijk zou dagteekenen — al heeft hem dat ook zijne verbanning uit Ned.-Indië gekost — gansch niet onvervuld gebleven. Moge het maar niet verder bewaarheid worden!

Edoch, deze gevolgen komen dan ook den meesten van weinig belang voor. Het nauw verband tusschen staatkundige ontwikkeling en economischen vooruitgang kan niet door allen worden waargenomen. De waarde van het zedelijk element in het staatsleven te bevatten, ligt tegenwoordig zelfs bijna geheel buiten de begripssfeer.

De geldverspilling echter kan elkeen begrijpen, hoewel ook het werkelijk bedrag daarvan steeds voor de natie geheim is gehouden. En haren voortduur vreest men, ook in de gevolgen voor het moederland. Een groot deel der Nederlanders is daarom dien krijg moede; door het mislukken van alle pogingen om dien zegevierend te beëindigen, vooral ook na de laatste met zooveel ophief in den beginne verheerlijkt, is het aantal van hen, vooral onder de meer ontwikkelden, zoo zeer toegenomen, dat men zeker op goede gronden mag beweren, dat niet alleen meer enkelen, maar de natie zelve daarvan het einde van harte wenscht.

Maar hoe daartoe te komen?

Nederland bezit nu omtrent dit onderwerp eene treurige onderfinding van meer dan 22 jaren, en daarmee die van een tal van proefnemingen, de eene voor, de andere na gedaan om het Atjehsche rijk onder het Nederlandsch gezag te brengen. Proefnemingen van geweld, van hevige militaire actie, zelfs met een barbaarsch, niets ontziend terrorisme gepaard, ten einde door het inboezemen van dolle vrees onderwerping af te dwingen; zulke waarbij het gewelddadig optreden meer met mate, slechts van tijd tot tijd plaats vond, niet zoo zeer om louter vrees te verwek-

ken, als wel om het bewustzijn van het onwederstaanbare der Nederlandsche macht ingang te doen vinden, en daar nevens meer door politiek beleid naar die onderwerping werd gestreefd; zulke ook, waarin voor eenig militair optreden bijna angstvallig werd teruggedeinsd, te dien opzichte eene geheele defensieve houding werd aangenomen, en dan door eene welwillende, zelfs te toegeeflijke houding getracht werd den tegenstander vertrouwen in te boezemen, en aldus tot eene toenadering over te halen. Proefnemingen, waarbij men door handel, visscherij en andere middelen van bestaan te bemoeilijken, de bevolking of hare hoofden hoopte te dwingen zich naar onzen wil te schikken; zulke, waarbij plaatselijke hoofden der bevolking door geldelijke toelagen werden overgehaald om zich in naam te onderwerpen, ten minste niet vijandig tegen ons op te treden. Zulke ook eindelijk, waarbij de politiek van het „*divide et impera*” werd aangegrepen, of eerzuchtige aanzienlijken als partgangers in onzen dienst genomen en door bijstand in geld en wapenen in staat werden gesteld over een deel van het land macht te verkrijgen, in de verwachting, dat door de afhankelijkheid van zulk een’ persoon van onzen bijstand, zijne macht ook feitelijk de onze zoude worden. En die alle uitgevoerd naar de omstandigheden, die de menschelijke zaken beheerschen, nu eens met wat meer kracht of beleid, dan eens met wat minder, naar het karakter of de kunde van den persoon met de uitvoering belast, of ook naar de instructiën hem door de regeering gegeven, of de middelen die hem ten dienste stonden; over zooveel tijd echter en in zooveel verschil van toestanden, dat een oordeel over het gemiddelde wel te velen valt. En dat zonder dat eene enkele slaagde. Ook niet de laatste, toen andermaal tot het vroeger ook reeds beproefde militair terrorisme werd overgegaan en met eene voor Ned.-Indië zeer sterke troepenmacht, voorzien van al de talrijke verbeteringen in bewapening, voeding, verpleging, communicatie, en wat dies meer zij, welke de laatste 20 jaren aan het Ned.-Indische leger

hebben verschaft, bestaande voor een belangrijk gedeelte uit troepen al van vroeger met Atjeh bekend en waarvan alle aanvoerders van het Atjehsche land en volk, van de wijze van krijgsvoeren aldaar en de moeilijkheden daaraan verbonden, een groote ondervinding bezaten, wederom de onderwerping door wapengeweld beproefd werd. Want hoewel ook, aangezien immers de zoo te vreezen cholera nagenoeg geheel wegbleef en ook de beri-berier nog geenszins in dat heftige krakter zich voordeed, waarin zij vroeger het leger in Atjeh geteisterd heeft, deze proefneming buitengewoon door de omstandigheden werd begunstigd, maar al te zeer schijnt evenwel de Javabode juist gezien te hebben, waar zij de uitkomst ronduit een volkomen *fiasco* noemde.

Voorzeker, men heeft weder eenige *bentings* genomen; waar de Atjeher in rechtstreekschen strijd met ons kwam, heeft hij het onderspit moeten delven; hij is uit een gedeelte van zijn gebied verdreven; door plundering en verwoesting is hem veel nadeel toegebracht. Daaraan viel dan ook met het oog op de groote ongelijkheid in kracht der partijen niet te betwijfelen. Zulk eene zege beteekent echter, naar ik vrees, niet veel; te minder daar zij mij voorkomt, eenen bitteren nasmaak na te laten. Of is het soms niet waar, dat de ondervonden tegenstand meermalen zeer krachtig is geweest; dat alzoo noch de langdurige oorlog en de volle bekendheid met onze militaire kracht en middelen dientengevolge door den Atjeher verkregen, noch een ruw terrorisme hem vrees voor de Nederlandsche wapenen hebben ingeboezemd, hem er nog van terughouden, ten minste als eenig energiek aanvoerder onder zijn volk optreedt, die zelfs niettegenstaande zijne groote minderheid in aantal en bewapening, onverschrokken te keer te gaan? En blijkt het dan daaruit niet ontegenzeggelijk, dat de afschriktheorie, de stelling dat van het inboezemen van vrees alles te verwachten valt, op welke toch ook weder dit agressief optreden geheel was gegrond, onjuist is, en alzoo dat dit laatste niet dan als een staatkundige *blunder* mag worden beschouwd? En is het

ook niet een feit, dat, terwijl ons leger en zijne bewapening sedert zooveel krachtiger zijn geworden, de Atjeher toch even moedig en strijdlustig maar door betere bewapening en organisatie werkelijk in weerbaarheid toegenomen thans daar tegenover staat als dit in de eerste tijden van den oorlog bij de verdediging zijner hoofdstad het geval was? Eilieve, zijn dan niet zijne weerbaarheid, zijne kracht tot tegenweer, gedurende den langen oorlogstijd, betrekkelijk meer toegenomen dan de onze, hoe belangrijk dit laatste ook geweest is? en moet dit feit, dat na steeds grootere inspanning, na immer grootere offers, de vijand nog krachtiger wordt en de zege, ook al wordt zij verkregen, steeds moeilijker, met het oog op de toekomst niet een zeer bedenkelijk verschijnsel worden geacht?

Wat daarvan zij, uit niets voorzeker blijkt, dat men ook door dezen krijgstoicht tot het doel van den Atjeh-oorlog één duimbreed verder genaderd is; daartoe is toch het tijdelijk verjagen van den te dicht opdringenden vijand, is het verwoesten van eene streek van zijn grondgebied van geen nut, evenmin als het zelfs het opvatten en dooden van den partijganger zoude wezen, waartoe nu, als ware het van veel staatkundig belang, doch inderdaad veel meer uit dezelfde wraakzucht, die ook tot het vermoorden van den zieke gevangene Nja Makan leidde, alle krachten worden ingespannen.

Want wat is dan toch wel het doel van dien ongelukkigen oorlog?

De beantwoording van deze vraag is hier ongetwijfeld van het hoogste belang. Geene rechtvaardigheid toch kan er voor de groote opofferingen, welke die krijg oplegt, voor de vele rampen welke hij medebrengt, bestaan, tenzij het vaststa dat hij voor het algemeen welzijn volstrekt noodig is; tenzij dus daarmede een zeer belangrijk staatkundig doel wordt nagestreefd, en hij bovendien tot het bereiken daarvan het noodzakelijke middel is. Wil men dus de tot heden toe verkregen uitkomsten van dien oorlog juist

beoordeelen, wil men tot een helder inzicht komen omtrent de vraag of die al dan niet verder behoort te worden voortgezet, en zooal, welke weg daartoe dan moet worden ingeslagen, dan is het volstrekt noodig in de eerste plaats datgene juist te weten, hetwelk Nederland thans zoekt te bereiken, het eens te zijn over de vraag wat het doel is van den thans gevoerden oorlog. Te meer mag hierop worden aangedrongen omdat toch in een vierde eeuw allerlei menschelijke en daaronder ook de staatkundige toestanden aanmerkelijk kunnen veranderen, en het dus geen ernstig staatkundig beleid mag heeten na verloop van dien tijd te dezen steeds maar als het ware machinaal met het eens aangevangene door te blijven gaan, zonder zich er rekenschap van te geven of de redenen, die daartoe voor 23 jaren leidden, ook al mogen die toenmaals afdoende zijn geweest, sedert datzelfde gewicht hebben behouden. En welke staatsman ook dit niet op den voorgrond stelt, die deze waarheid dus niet weet in te zien en alzoo tot niets meer in staat blijkt te zijn dan om maar op den stroom der gebeurtenissen mede te drijven, doch niet om die te beheerschen, hem mag men voorzeker op goede gronden het koloniaal beleid slecht toevertrouwd achten.

Het is toch geenszins zoo eenvoudig als het op den eersten aanblik velen wel zal toeschijnen, de bovengestelde vraag naar den eisch te beantwoorden.

Wat thans het doel — meermalen zelfs het einddoel — van den oorlog wordt genoemd, heet de onderwerping of pacificatie van Atjeh.

Herhaaldelijk vindt men zoowel in officiële stukken als bij verschillende schrijvers dit zoo aangegeven. Geheel in denzelfden geest schijnt ook volgens de Bataviasche dagbladpers de Gouverneur-Generaal zich op de laatste algemeene audiëntie ter gelegenheid van den geboortedag der Koningin te hebben uitgelaten. En dat klinkt dan ook werkelijk heel mooi; goed bezien is het echter met dat al niet veel meer dan eene holle phrase; wat daar-

mede eigenlijk wordt bedoeld, waarin namelijk die onderwerping zal moeten bestaan, waartoe zij zal dienen, en hoe derhalve om daartoe te komen moet worden gehandeld, valt er in geen en deele uit af te leiden. In eene brochure onder den titel: „De Atjehoorlog,” onlangs van de hand van den heer J. A. Kruyt verschenen wordt dan ook zeer terecht — al zou zulk eene opmerking na 23 jaren oorlog een' vreemde zeker zeer curieus in de ooren klinken en aan de beroemdheid van Kampen doen denken — opgemerkt: „Het is zeer wenschelijk te weten wat onder onderwerping van Atjeh verstaan wordt.” Bovendien is het zeker dat die onderwerping oorspronkelijk niet het doel van den oorlog is geweest; eerst gedurende dezen is die opvatting opgekomen. En daarom dan ook, omdat namelijk geene goed overdachte wilsuiving van het staatsbeleid, geen eigenlijk plan met die uitdrukking wordt wedergegeven, doch zij slechts eene heerschende opvatting teruggeeft, is haar dat onbepaalde, nevelachtige, der phrase eigen, welke haar tot eene basis voor eenig beredeneerd staatkundig optreden geheel onbruikbaar maakt.

Het Ned.-Indische rijk zich steeds meer en meer over Sumatra uitbreidende, heeft dit reeds sedert lang gedaan ten koste van landstreken, over welke het Atjehsche Sultanaat in zijnen bloeitijd werkelijk gezag had uitgeoefend en welke, ook al was die band door Atjeh's verval veel lossen geworden, toch door dat Sultanaat *jure* nog altijd tot zijn gebied worden gerekend. Het was daardoor voortdurend met Atjeh in conflict gekomen en telken male herhaalde zich dat ten gevolge van nieuwe inbreuken door Nederland op dat gezag, alsmede van gewelddadige handelingen van strandroof en dergelijke door Atjehers tegenover onderdanen van het Ned.-Indisch gouvernement of tegen onder vreemde Europeesche vlag handeldrijvende vaartuigen begaan, voor welke geene genoegdoening van de Atjehsche regeering te erlangen viel, maar die dan ook in werkelijkheid grootendeels wel louter als

représailles van Atjehsche zijde tegenover de Ned.-Indische regeering mogen worden beschouwd. Het politieke doel, waarnaar voortdurend door de Nederlandsche regeering werd gestreefd, was buiten kijf geen ander dan het brengen van geheel Sumatra onder haar gezag, het Atjehsche rijk met al de daartoe behoorende staatjes ingesloten. Wat al die gedeelten van het groote eiland betreft, ten opzichte van welke Nederland vrijheid van beweging had, werd dit dan ook uitdrukkelijk als beginsel van bestuur reeds in 1833 door den commissaris-generaal van den Bosch aangenomen en eenige jaren later door den Koning goedgekeurd. Wat Atjeh, ten minste het eigenlijke Atjehsche rijk aangaat, was dit toen echter onmogelijk; doch gelukte het in 1871 door het sluiten van het Sumatra-tractaat met Engeland mede die vrijheid te erlangen. Evenwel was Nederland toch bij dat streven immer kalmweg de van ouds gevoerde, historisch beproefde politiek van vergrooting gevolgd, welke al dikwijls met de uitbreiding eener olievlek op een stuk papier is vergeleken; eene vergelijking, die wel niet in allen deele juist kan worden geoordeeld, wat het gelijkmatige namelijk dier uitbreiding betreft, maar toch zeer duidelijk aangeeft hoe die vergrooting steeds zooveel mogelijk uit een reeds aan het Nederlandsch gezag onderworpen gedeelte door annexatie van het daaraan grenzend gebied plaats vond en geenszins, tenzij dan daar waar men slechts met een klein eiland te doen had, door eenen inval van buiten af, niet op eenige al bestaande vestiging steunende. Op die wijze was dan ook langs de kusten van Sumatra tot Troemon en Tamiang al voortgeschreden, terwijl tevens immer van de kust af in het binnenland het Nederlandsch bestuur zooveel mogelijk werd uitgebreid; en vermoedelijk zou het op dezelfde wijze ook wel langzamerhand tot aan de Noordelijke punt van dat eiland toe zijn vooruitgegaan, totdat eindelijk het eigenlijke Groot-Atjeh, als een van allen steun beroofd overblijfsel ook zonder veel moeite had kunnen worden

geannexeerd of slechts als een geheel van het Nederlandsch gezag afhankelijk vasalrijkje was blijven voortbestaan.

Deze historische weg van vergrooting werd nu echter verlaten. De aanleiding daarvan lag in de pogingen door het Atjehsche Sultanaat aangewend om met verschillende vreemde natiën Turkije, Italië, en de Vereenigde-Staten van Noord-Amerika in eene zoodanige politieke verhouding te komen, dat het daarin steun tegen de Nederlandsche veroveringszucht konde vinden.

Het was namelijk om en bij de tijden van het begin van den Atjeh-krijg een gevaarlijke tijd voor ons koloniaal rijk. Er waren kapers op de kust. Bismarck had in zijn Machiavellistisch streven om voor zoover geweld niet kon worden aangewend bedrog te bezigen, door een veile pers de nieuwe Darwinistische theorie van den strijd om het bestaan tot het recht van den sterkste in de politiek laten omwerken; evenals met *glorie*geschreeuw de Fransche natie, leidt men toch de Duitschers het best met *wissenschaftliche* phrasen om den tuin. En met zijn succes stroomde die leer overal binnen; in de volkenrechtelijke verhoudingen vond zij natuurlijk ook den sterkere gansch niet ongeneigd op die wijze aan handelingen van geweld, gelijk die altijd wel waren voorgekomen maar hoe langer hoe meer waren afgekeurd, een' schijn van recht te geven, en zoo werd dan natuurlijk de toch immer al niet zeer sterke volkenrechterlijke rechtstoestand nog zwakker, ten minste voor de zwakkere staten. Een uitvloeisel daarvan nu was het opkomen van de stelling, dat evenals eene blokkade slechts erkend wordt voor zoover zij effectief is, zoo ook eenig koloniaal bezit door andere natiën alleen behoeft te worden geëerbiedigd, wanneer er werkelijk gezag over wordt uitgeoefend; dat daartoe niet een louter nominaal in bezit nemen voldoende is, zooals dit vroeger werd aangenomen. Hoe gevaarlijk nu zulk eene leer is voor een koloniaal bezit als dat van Nederland, uit duizenden eilanden bestaande, op een groot deel van welke geene eigenlijke vestiging aanwezig is, valt licht te begrijpen. Gelukkig heeft zij

evenwel door de groote natiën nooit in hare volle consequentie toepassing gevonden, ten minste niet op het Nederlandsche koloniaal rijk; pogingen van dien aard kwamen evenwel toch voor, en gevaar was dus immer aanwezig. De koloniaalkoorts had vele Europeesche natiën bevangen. Duitschland, Frankrijk, Italië, streefden naar koloniaal bezit; en vóór den tijd, dat de twee eersten te zamen met Engeland als een troep hongerige wolven op Afrika losstormden en dat verscheurden, waarbij ook de laatste nog een' lap wist machtig te worden, werd ook op het verre Oosten met zulke bedoelingen het oog gevestigd. Frankrijk had daar echter genoeg te doen met de verovering van Tonkin, Duitschland maakte zich spoedig van een deel van Nieuw-Guinea en eenige Polyneisische eilanden meester. Italië alleen doorsnuffelde den Archipel. Een Italiaansch oorlogschip in den Kei-archipel een eiland vindende, dat niet op de zeekaarten scheen voor te komen, verklaarde dit voor eene nieuwe ontdekking, heesch er de Italiaansche vlag en nam er bezit van. Vermoedelijk heeft de Italiaansche regeering op protest van de Nederlandsche daarvan afgezien, want men heeft er sedert nimmer meer van gehoord; maar dat het feit is voorgevallen, is mij met zekerheid bekend; ik bevond mij te Mangkasar toen dat oorlogschip ook die plaats aandeed en zijne officieren van de zaak geen geheim maakten. Ook op de kust van Nieuw-Guinea hebben van staatswege uitgezonden Italianen, met welken ik mede te Mangkasar kennis maakte, met de bevolking betrekkingen zoeken aan te knopen, zonder resultaat echter. En toen hierop ook Atjeh de vermelde politieke onderhandelingen met vreemde mogendheden begon, en die met den Italiaanschen consul te Singapoera zelfs vrij ver gevorderd waren, werd het dus voor de Nederlandsche regeering hoog tijd daar tusschen beiden te komen, waarom dan toen ook tot den oorlog met Atjeh werd besloten. Het schijnt nu wel dat nog vóór tot de uitvoering van dit besluit werd overgegaan, Italië, hetzij op protest onzerzijds, of door bemoeienis van Engeland al van plannen op Atjeh had

afgezien; zeker is het ten minste dat het zich verder daarmee niet bemoeid heeft en zijne koloniale gouden droomen in Erythraea is gaan najagen. Maar van andere mogendheden kon, nu Atjeh dien weg beproefde, dat gevaar weder komen te ontstaan; met uitzondering alleen van Engeland, omdat wij door de uitdrukkelijke bewoordingen van art. 1 van het Sumatra-tractaat tegen elke inmenging van die zijde aldaar waren gevrijwaard.

Het doel van den oorlog was dus niet de verovering van Atjeh. Wel gaf al sedert lang de onderwerping van geheel Sumatra de richting aan waarin de Nederlandsche politiek aldaar zich bevoog; maar de expeditie tegen Groot-Atjeh beoogde met dat al niets anders dan het slagen van dit plan verder voor te bereiden en de belemmeringen die zich daartegen begonnen voor te doen, uit den weg te ruimen. Want hoewel het feitelijk gezag van het Sultanaat gering was, werd dit gezag *jure* toch door geheel het niet aan Nederland onderworpen gedeelte van Noord-Sumatra, ten minste wat de kuststreek betreft, erkend, ¹⁾, zoodat eene

¹⁾ Volgens het bekende werk „De Atjehers” van Dr. C. Snouck Hurgronje heeft dit gezag, hoewel door de vorsten der handelsplaatsen op de kusten waarschijnlijk nog als een overblijfsel uit den bloeitijd der macht van de Sultans in naam erkend, echter in Groot-Atjeh zelf als zoodanig nooit buiten de hoofdplaats en hare onmiddellijke omgeving bestaan, en beschouwden de machtige hoofden aldaar den Sultan niet anders dan als den eerste in rang onder hen. Met dat al bestaat er volgens dienzelfden schrijver toch naar de opvatting der Atjehers zelve een Atjelsch rijk, tot hetwelk zij ook en wel in de eerste plaats geheel Groot-Atjeh brengen, eene opvatting, die derhalve ook de oeloebalangschappen in Groot-Atjeh evenzeer als een onderdeel van dat geheel beschouwt als de kuststaatjes en zich dus met eene volkomene staatsrechtelijke zelfstandigheid der eerste niet best verdraagt; en erkent hij ook dat in de moskeën van het geheele rijk des Vrijdags voor den Sultan wordt gebeden, en dat zelfs nu nog die hoofden er steeds moeite voor doen om eenen aanstellingsbrief van den Sultan te verkrijgen, hoewel zij ook zonder zulk eenen, als erfelijk daartoe gerechtigd, hun gezag uitoefenen. Iets wat zich toch ook, te meer nog daar volgens den Hr. G. A. Scherer voor zulk een geschrift eene huldegift van 500 dollars moet worden betaald, indien de Sultan daartoe naar hunne opvatting in het geheel geen recht bezat, moeielijk zou laten begrijpen, en wel het erkennen van een zeker recht van investituur en derhalve van het bestaan van een Looger, zij het ook nominaal gezag bij den Sultan doet onderstellen; niet als eene akte van aanstelling, zooals die schrijver zulk een document noemt, in den tegenwoordigen zin,

overeenkomst te dien opzichte door den Sultan met Nederland gesloten, aan dit laatste het recht kon geven zich volkenrechtelijk tegen alle pogingen te verzetten, welke vreemde mogendheden in het werk mochten willen stellen om zich in Atjeh te vestigen of daarmede politieke betrekkingen aan te knoopen, alsmede om, hetzij den Sultan zelven, indien hij, na zich tot het tegenovergestelde verbonden te hebben, desniettemin daartoe overging, hetzij de hem *jure* onderhoorige staatjes, indien zij zich dit toch veroorloofden, zulks door een feitelijk optreden te beletten. De bedoeling was alzoo het rechtens bestaande centraal gezag van het Atjehsche rijk te dwingen om de soevereiniteit en oppermacht van Nederland te erkennen en te beloven de daaruit voortspuitende verplichtingen, vooral tegenover vreemde mogendheden in

zal men dit toch moeten beschouwen, meer als eene soort van leenbrief, gelijk die bij de hernieuwing van het leen door het optreden van een' nieuwen, zij het ook erfelijken leenman aan dezen door den leenheer werd uitgegeven. Bovendien hebben de vroegere sultans zich zelven zonder twijfel tegenover ons immer op het standpunt gesteld van ten minste het soverein recht van oorlog en vrede namens geheel Atjeh te bezitten, en is het nu ook moeielijk aan te nemen, dat zij zoo iets zouden hebben gedaan, wetende dat de Atjehers zich daardoor niet verbonden zouden rekenen; en eindelijk verklaart toch ook de heer van Heutz op blz. 58 zijner in 1893 verschenen, van veel waarneming getuigende brochure, „De onderwerping van Atjeh” dat de Sultan in de oogen van de Atjehsche hoofden het wettig gezag vertegenwoordigt, en vond ik evenzoo ook in het pas verschenen, boven reeds vermelde geschrift van den heer Kruyt uitdrukkelijk gezegd dat die vorst in geheel Atjeh als het wettige hoofd van het land wordt beschouwd, en verder de feiten vermeld, dat Nja Makam in 1892 als gemachtigde van den Sultan, voorzien van diens zegel, met veel aanhang in de kuststaten geld en volk verzamelde en daarmede naar de Oostkust trok om daar ongereseldheden tegen het Nederlandsch gezag te verwekken; alsmede dat de Atjehsche bendehoofden, die van 1884 tot 1891 invallen deden in de kuststaten, zelfs tot Troemon toe, altijd beweerden te handelen op last en in den naam van den Sultan. Een en ander maakt het voor mij dan toch zeer waarschijnlijk, dat zulk eene nominale, suprematie zonder feitelijke macht, ook in Groot-Atjeh den Sultan wel wordt erkend. Niet onmogelijk zou het wezen, dat, gelijk de geschiedenis daarvan meer voorbeelden kent, de langdurige oorlog zelf door den Atjeher het wenschelijke van een centraal gezag tegenover de verzwakking, die thans van de verdeeldheid het gevolg is, beter dan vroeger heeft doen beseffen, en dat zich dit in eene grootere toenadering dan vroeger tot den Sultan openbaart, die daarvoor dan toch wel alleen in aanmerking kan komen.

Zeker is het in alle geval dat de Nederlandsche opvatting bij den aanvang van den oorlog den Sultan zulk een centraal gezag toekende.

acht te nemen. Meer eene politieke dus dan eene feitelijke onderwerping was het die beoogd werd; in geen en deele bepaaldelijk bestond het voornemen in Groot-Atjeh eene vaste vestiging te vormen en dat land onder direct Ned.-Indisch bestuur te brengen. Ten duidlijkste blijkt dit dan ook uit het feit, dat de gouvernements-commissaris belast met de staatkundige leiding der le expeditie tegen Atjeh, bij zijne aankomst te Penang nog het bericht vond van den Gouverneur-Generaal om, ingevolge de bevelen van den minister van koloniën, bij zijn ultimatum de erkenning der Nederlandsche souvereiniteit niet ruwweg op den voorgrond te stellen, maar dat het uitgangspunt moest zijn de eisch om opheldering, rekenschap en voldoening voor hetgeen geschied was en om waarborgen bij tractaat tegen herhaling en voor duurzame regelmatige betrekkingen. Alsmede dat nog den dag na de oorlogsverklaring die gouvernements-commissaris op een verzoek van den Sultan om den oorlog niet aan te vangen antwoordde, dat hij dit verzoek zou inwilligen, indien de Sultan vóór den volgenden dag de Nederlandsche souvereiniteit erkende.

Dit doel is echter niet kunnen bereikt worden. Niet door iemands schuld, maar omdat het oude spreekwoord nog altijd veel waarheid behelst, dat de mensch alleen in staat is te wikken. Twee dagen nadat door de tweede Atjehsche expeditie in Januari 1874 de vorstelijke kraton was veroverd, van welk wapenfeit op goede historische gronden de onderwerping des sultans werd verwacht, stierf de vorst, slechts jonge kinderen nalatende, en verdween daarmede de eenige vertegenwoordiger van het centraal gezag, wiens onderwerping eene politieke beteekenis zou hebben gehad.

Dientengevolge is toen het denkbeeld opgekomen dat centraal gezag als krachtens het recht van verovering op Nederland overgegaan te beschouwen, ten einde alzoo het beoogde doel te bereiken, maar wilde dit nu effect hebben, dan moest het ook door de Atjehsche bevolking, namelijk door de verschillende haar be-

sturende en vertegenwoordigende hoofden erkend worden. En om hiertoe te geraken is toen tot eene vestiging in Atjeh besloten, en dat wel niet alleen tot het bezetten van eene aan zee gelegen versterking, zooals die welke de geschiedenis op zoovele plaatsen van Ned.-Indië als eerste vestiging der Nederlanders weet aan te wijzen, maar tot het in bezit nemen van een merkelyk grooter terrein en het stichten van eene wat meer binnen 's lands gelegen hoofdplaats, meer aan dat denkbeeld van zetel van het centraal gezag beantwoordende. Hierdoor werd nu de oorlog, ook na den afloop der eigenlijke expeditie, bestendig, werd de bescherming van dit gansche terrein onvermijdelijk, en ontstond daaruit wederom de noodzakelykheid tot eene aanvallende verdediging over te gaan, waaruit natuurlyk het zoover mogelijk gewapenderhand doordringen in Groot-Atjeh voortvloeide en daarmede het denkbeeld van eenen eigenlijken veroveringsoorlog opkwam en wortel schoot.

Het is de onwaarheid dier onzalige Europeesche, met de Inlandsche begrippen omtrent legimiteit volstrekt geene rekening houdende fictie, dat door de inneming der hoofdstad, als zetel van het centraal gezag — zeer onjuist bovendien nog op de verblijfplaats van den vorst in een in geenen deele gecentraliseerd Azia-tisch rijk overgebracht — dat gezag rechtens op den veroveraar overging, welke al de onheilen van den Atjeh-oorlog na zich heeft gesleept. Indien na de inneming van den kraton, na alzoo de overtuiging der overmacht van de Nederlandsche wapenen krachtig in Atjeh te hebben gevestigd, dat land geheel of met uitzondering van een kleine, gemakkelijk met behulp der marine te verdedigen kustversterking ware verlaten geworden, niets daarvan ware voorgekomen. Volkomen voldoende ware het wel geweest in de eerste jaren alleen krachtig hier en daar waar dit noodig werd tegen de kuststaatjes op te treden — gedurende dezen oorlogstoestand viel nu toch van de bemoeienis van vreemde mogendheden niets meer te duchten — en wanneer dan na eenige

jaren de verwarde toestand in Groot-Atjeh weder eenigszins tot orde was gekomen, daar opnieuw op de erkenning van de Nederlandse souvereiniteit aan te dringen, zeer waarschijnlijk is het toch dat dan de Atjehsche hoofden, de rampen bij de beide expeditiën geleden gedachtig, wel geneigd zouden zijn bevonden daartoe over te gaan. De door al het later gepleegd geweld thans diep ingewortelde haat, de daarin gegronde godsdienstige volksoorlog tegen ons, die nu alle ernstige toenadering zoo bemoeielijken, waren dan nimmer ontstaan.

Het heeft echter zoo niet mogen wezen. Die onwaarheid heeft zooals veelmalen, maar al te zeer zelve hare bestraffing medegebracht. Uit haar vloeide de vestiging voort, en uit deze het voortduren en de uitbreiding van den oorlog. Datgene, wat zich zoo langzamerhand als het doel van den oorlog is gaan voordoen, wat thans de onderwerping van het geheele Atjehsche rijk aan het Nederlandsche gezag wordt genoemd, is dus voorzeker heel wat anders dan de louter politieke suprematie, het recht om vreemden invloed uit dit land te weren, om wille waarvan oorspronkelijk die oorlog is ondernomen. Nu is zeker eene dergelijke evolutie in de geschiedenis geene zeldzaamheid; het minste wel in die van het Ned.-Indische rijk, geheel door den loop der omstandigheden uit bloote handelsondernemingen ontstaan. Het oorspronkelijk niet beoogd maar alzoo als van zelve ontstaand feit, werd dan later eenvoudig als den bestaanden rechtstoestand erkend. Immer gold het in de Ned.-Indische geschiedenis evenwel daarbij eene op die wijze, binnen een' niet al te langen tijd, verworven verovering of uitbreiding van gebied; in het geval, dat zich thans voordoet, is echter na eenen langeren duur dan nog ooit voorkwam en na ongekende opofferingen zulk een voordeel nog niet verkregen en moet het zelfs twijfelachtig heeten of dit ooit, zelfs met geene geringere inspanning dan die tot nu toe noodig bleek, het geval zal kunnen worden. Van zulk een als *beatus possidens* berusten in het al tot stand gekomene, kan dus nu niet de rede

wezen; wel begint daarentegen de vrees gewettigd te worden, dat Nederland zoo voortgaande ten eenenmale boven zijne krachten zal gaan en uitputting daarvan het gevolg zal moeten worden. En wanneer men dan overdenkt dat dit alles nu niet het noodzakelijk resultaat is van een goed overlegd staatkundig beleid, maar het ongewilde gevolg van een' loop van gebeurtenissen, niet door zulk een beleid beheerscht, dan voorzeker moet het als een eisch van het gezond verstand en derhalve ook van eene rationeele staatkunde worden erkend, dat de Nederlandsche regeering niet blindelings op dien nooit gewilden weg, die mogelijk ten verderve kan voeren, blijve doorgaan, maar alsnog vooraf ernstig overwege wat thans ten opzichte van Atjeh wordt beoogd; en zoo dit eenmaal vaststaat, alsdan verder, of het voortzetten van den oorlog nu de eenige en daarom noodzakelijke maatregel is, die tot dit doel kan leiden, alsmede of die maatregel, ten minste zonder al te groote, aan dat doel ongeëvenredigde inspanning en opofferingen, uitvoerbaar kan worden geacht.

Ook de heer Pruys van der Hoeven vraagt zoo te recht in zijne laatste brochure ¹⁾: Wat is het einddoel? en het voortdurend weifelen en veranderen van inzicht der Indische regeering, hetwelk de heer van Heutsz op de eerste als op de laatste bladzijde van zijn geschrift haar ten grief maakt en steeds als de voornaamste oorzaak der Atjeh-rampen beschouwt, het ontbreken van de ééne groote, leidende, alles omvattende gedachte, aan welke ook de heer Kruyt voornamelijk het mislukken van alle proefnemingen tot de pacificatie van Atjeh toeschrijft, wijzen geheel terug op hetzelfde. Zoolang men niet zeker en helder weet, wat men wil, moet er weifeling en veranderlijkheid bestaan. Niet de regeering in Indië kan hier echter die vastheid verschaffen; dit behoort in het hoogste ressort te geschieden, door het opperbestuur in het moederland en dan nog niet dan na zich van den steun der volksvertegenwoordiging te hebben verzekerd.

¹⁾ „Het laatste nieuw uit Atjeh” door Pruys van der Hoeven. 's-Gravenhage. 1896.

II.

Het doel met het zenden der expeditiën naar Atjeh beoogd, was, zooals wij boven zagen, bovenal om aan vreemde mogendheden te beletten in het Atjehsche rijk politieken invloed te verkrijgen en alzoo de suprematie over geheel Sumatra, op welke geleidelijke verwerving het streven der Ned.-Indische politiek was gericht, te kunnen dwarsboomen of zelfs verijdelen. Ook het verlangen dat eens een einde mocht komen aan de telkens wederkeerende gevallen van zee- of strandroof of van anderen vijandelijken aard, hetzij tegen Ned.-Indische ingezetenen, hetzij tegen onderdanen van vreemde mogendheden door Atjehers begaan, vooral aan dit laatste, hetwelk toch ook het optreden van zulke mogendheden tegen Atjeh en zoo het ontstaan van dien vreemden invloed ten gevolge kon hebben, dat mede om aan dat rijk eens duchtig onze macht te laten gevoelen, opdat zijn dikwijls gebleken overmoed wierde gebroken en het zich in het vervolg wat toegeeffijker voor de vorderingen der Ned.-Indische regeering zoude gaan betoonen, werkten voorzeker daartoe mede; het eerste stond daarbij echter ten eenenmale op den voorgrond; het was het eigenlijk staatkundig doel van ons optreden. De voorstelling, die o. a. de heer Scherer daarvan geeft, alsof wij den oorlog begonnen hebben om aan zeerooverij en anarchie een einde te maken, is dus niet geheel juist. En nog altijd mag men van het standpunt der Ned.-Indische staatkunde, het verkrijgen en verzekeren dier politieke suprematie over geheel Sumatra eene zaak van groot gewicht achten, zoo noodig belangrijke opofferingen waard. Alleen is daartoe het voortzetten van den oorlog tegen Atjeh thans wellicht volstrekt niet meer noodig.

Want sedert 1874 kwam de toestand te dien opzichte aanmerkelijk te veranderen. Op zich zelf reeds is het thans na de door ons opgedane ondervinding weinig waarschijnlijk, dat vooreerst

eenige mogendheid sterke aanvechtingen bekomen zal om met het Atjehsche wespennest in nauwe aanraking te komen. Maar bovendien schijnt het ook nu de juiste tijd te zijn om door volkenrechterlijke overeenkomsten dit onmogelijk te maken. Ten gevolge van de boven reeds vermelde verdeeling van Afrika is toch sedert in het volkenrecht het stelsel der *kringen van belang* opgekomen; is het een volkenrechtelijk instituut geworden dat beschaafde mogendheden overeenkomen landstreken zelfs van zeer groote uitgestrektheid, door buiten de Westersche beschaving staande volkeren bewoond, als uitsluitend onder het gezag van één harer staande te beschouwen, ook al is dit feitelijk voor een groot deel niet het geval; en dat daarvan dan het rechtsgevolg wordt, dat andere mogendheden dientengevolge het recht verliezen daar eenigen politieken invloed uit te oefenen, of om die ééne mogendheid in haar streven om haar feitelijk gezag daarover verder uit te breiden, te belemmeren. Men noemt die streek dan de kring van het uitsluitend belang of van den uitsluitenden invloed van zulk eene mogendheid.

Tot nog toe heeft de toepassing dezer leer in naam wel alleen in Afrika plaats gevonden; ook elders kan dit echter eveneens geschieden; de overeenkomsten betreffende de vaststelling der grenzen tusschen het Duitsche, Engelsche en Nederlandsche gebied op Nieuw-Guinea, in welks binnenlanden nog geen dier drie staten feitelijk gezag uitoefent, dragen trouwens geheel hetzelfde karakter. En wat Nederland nu omtrent het geheel der nominaal aan zijn gezag onderworpen streken of daarbinnen geënclaveerde onbeschaafde gewesten van den Indischen Archipel verlangt, speciaal ook wat het nog niet feitelijk veroverde deel van Noord-Sumatra betreft, wat is dit anders dan hetzelfde, dat die landen namelijk binnen den kring van zijnen uitsluitenden invloed worden getrokken? Werd dit toch door de beschaafde mogendheden erkend, dan zou immers alles verkregen wezen, waarom, omdat toenmaals een feitelijk bezit noodig scheen, de Atjeh-oorlog be-

gonnen werd; dan zou dus, ook al is Atjeh nog feitelijk niet geheel onderworpen, het oorspronkelijk doel van den oorlog zijn bereikt en het verder verloop van het proces der oplossing van het Atjehsche in het Ned.-Indische rijk wel grootendeels aan de langzame werking van den tijd kunnen worden overgelaten. En dat dit nu inderdaad kan geschieden, moet voorzeker onder de thans bestaande omstandigheden zeer mogelijk worden geacht. Alleen, men behoort het ijzer te smeden, terwijl het heet is. Waar toch op dit oogenblik zulk een beginsel in het volkenrecht wordt gehuldigd, en Nederland dan uit de historische ontwikkeling van zijn Ned.-Indisch rijk zoo vele gronden kan bijbrengen om de billijkheid van dit verlangen aan te toonen, om te vorderen dat hetzelfde recht, wat die mogendheden elkander onderling erkennen, ook op zijn koloniaal gebied worde toegepast, daar meenen wij, is het de dure plicht der Nederlandsche regeering geworden om al het mogelijke in het werk te stellen, ten einde zulk eene erkenning van de Europeesche groote mogendheden, alsmede van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika te verkrijgen. Ja, al lang meenen wij, had de Nederlandsche diplomatie daartoe in de weer moeten wezen en waar dit nu, alweder niet door hare schuld, maar door die van een onvoldoend koloniaal beleid, hetwelk het belang hiervan niet heeft weten in te zien, verzuimd schijnt te wezen, moge alsnog zoo spoedig mogelijk daartoe worden overgegaan.

Men ziet dus wel hoe volstrekt noodig het voor eene verstandige staatkunde ten opzichte der Atjeh-quaestie is, dat in de eerste plaats ernstig worde overwogen en vastgesteld, welk doel thans met den oorlog wordt beoogd. Mocht men daarbij toch tot de overtuiging komen, dat nog altijd het oorspronkelijke doel het eenige is, hetwelk den oorlog noodzakelijk maakt en wettigt, dan kan immers, zooals reeds gezegd is, het voortzetten van den oorlog wellicht nutteloos wezen en zouden groote opofferingen daarvoor, onder

welke land en volk zwaar gebukt gaan, onverantwoordelijk mogen heeten. Alleen deze vraag zou dan nog overweging verdienen, op welke wijze het nu doenbaar is, daaraan zoo spoedig mogelijk op passende wijze een einde te maken. Vertegenwoordigt echter die onderwerping van Atjeh, welke nu veelal, zooals wij zagen, voor het tegenwoordig doel van den oorlog gehouden wordt, inderdaad ook buiten het vermelde een zoo groot politiek belang voor Nederland's koloniaal rijk, dat groote opofferingen daartoe niet te zwaar mogen worden geacht, dan is de voortzetting van den oorlog zeker wenschelijk, en worden daarentegen de punten, welke nog ernstige overweging van noode hebben, die of dat doel alzo, in verhouding tot de krachten van dat rijk bereikbaar is, en zoo ja, hoe daartoe dan op de meest doeltreffende en de minste opofferingen vereischende wijze kan worden gekomen.

Over dit laatste kan nu echter, gelijk daarop boven al gewezen is, geen ernstig oordeel worden geveld, zoolang het niet vaststaat, waarin dan die onderwerping zal moeten bestaan. Wordt ook nu nog daaronder eene politieke onderwerping verstaan, het afleggen van plechtige verklaringen namelijk, hetzij door den wettigen Sultan wederom als den vertegenwoordiger van het centraal gezag in Atjeh erkend, hetzij door eenig ander Atjehsch hoofd door het Ned.-Indisch gouvernement als zoodanig aangesteld, hetzij eindelijk door de verschillende naar de volksinstellingen daartoe gerechtigde vorstjes en hoofden, gepaard met het aangaan van overeenkomsten, waarin zij zich verbinden de hun daarbij op te leggen verplichtingen tegenover dat gouvernement te zullen nakomen? Of wel is het de bedoeling dat het geheele Atjehsche rijk — de stammen in het gebergte alleen uitgezonderd — dadelijk onder direct bestuur moet worden gebracht; of dat dit alleen met Groot-Atjeh moet geschieden, doch voor de kuststaten slechts een toestand van cijnbaarheid, waarbij tevens aan alle bevelen van het Ned.-Indisch gouvernement dadelijk wordt gehoorzaamd, doch overigens met eigen bestuur, voldoende zal ge-

acht worden; of eindelijk dat ook aan Groot-Atjeh behoudens de vestiging te Kota-Radja en de streek van daar tot aan de zee, eigen Inlandsch bestuur kan worden gelaten, doch aldaar mede een toestand van volstreekte gehoorzaamheid moet worden gevestigd; dat is dus dat het Ned.-Indisch gouvernement in het vervolg voortdurend hetzij rechtstreeksch, hetzij indirect door tusschenkomst der Inlandsche vorsten en hoofden een werkelijk gezag in dat rijk zal blijven uitoefenen?

Welk van deze *desiderata* houdt nu de Ned.-Indische regeering voor het doel, waarnaar verder moet worden gestreefd? Niet voor alle zijn dezelfde middelen, om ze te verwezenlijken doelmatig of ten minste de meest doelmatige; niet voor alle worden dezelfde opofferingen geëischt. Men moet dus weten, wat er nu met die onderwerping bedoeld wordt, zal men over de daartoe aan te wenden middelen, over hunne noodzakelijkheid en over de kans op slagen, die zij aanbieden, over de hoegrootheid der daartoe noodige opofferingen, en over de vraag of het bereiken van dat doel zulke waardig zijn, naar den eisch kunnen oordeelen.

Zoolang dit niet vaststaat, is die uitdrukking louter eene phrase, welke geen staatsbeleid vertegenwoordigt. En wordt zij van regeeringswege gebruikt, dan erlangt zij zelfs een bedriegelijk aanzien, dan begint zij op een streven te gelijken om onder groote woorden het gemis aan beleid te verbergen, om volkomen vrijheid te verkrijgen niet aan eenig plan gebonden te zijn maar steeds naar omstandigheden te kunnen handelen. Er zijn nu voorzeker gevallen, waarin het wijs zoude wezen der regeering eene dergelijke vrijheid te laten; gold het b.v. eenen oorlog ter verdediging van het vaderland, dan zou men zulk een aanwezig kunnen achten; op het uitputtende verloop van eenen wellicht zeer weinig noodigen veroveringsoorlog is in eene constitutioneele monarchie eene strenge contrôle echter niet alleen ten volle gerechtaardigd, maar zelfs naar den geest der staatsinrichting een vereischte.

Eene louter politieke onderwerping nu was, zooals wij zagen,

het oorspronkelijke doel van den oorlog, waarbij niets meer beoogd werd dan het weren van vreemden invloed en om tevens Atjeh eens eenen zoodanigen indruk van de Nederlandsche macht te geven, dat het daarvoor in de toekomst wat meer ontzag zou betoonen. En wanneer ook nu nog niet meer werd verlangd, zou die dus ook wellicht nog alleszins voldoende kunnen wezen, vooral indien daarnevens bovendien de straks besprokene volkenrechtelijke erkenning der Nederlandsche suprematie over geheel Sumatra werd verkregen. Tegen vreemde mogendheden, welke invloed aldaar trachtten te verkrijgen, zouden toch tractaten of contracten — zooals die met Inlandsche staten gesloten in Ned.-Indië officieel heeten — waarin de Nederlandsche souvereiniteit erkend alsmede de verplichting werd opgenomen zonder Nederland's toestemming met geene vreemde natiën overeenkomsten aan te gaan, noch vreemdelingen toe te staan zich in het land op te houden, zeer voldoende wezen. Terwijl thans voorzeker ook het bedoelde ontzag, voor zoover dit ten minste bereikbaar is, al wel voldoende zal zijn gevestigd, om een lichtvaardig uitlokken van hernieuwde tuchtigingen te beletten; vooral wanneer na ons vertrek de haat en wraakzucht tegen ons nu bestaande en het fanatisme wat zullen zijn bedaard en daarmede de gemeenschappelijke band zal zijn verbroken, welke thans het Atjehsche volk tegen ons samenhoudt. Voor het overige echter geloove men niet aan zulke contracten iets te zullen hebben. De daar verkregen ondervinding heeft het nu voorzeker meer dan voldoende aangetoond — geen der schrijvers van eenige beteekenis over de Atjehsche zaak is dan ook meer eene andere meening toegedaan — dat geene mondelinge of schriftelijke overeenkomsten met vorsten of hoofden aangegaan, die eene zoo ver gaande strekking hebben, dat daaruit voor land of volk eenige afhankelijkheid voortvloeit, voor de toekomst eenige waarde hebben, dan voorzoover daar eene voldoende macht aanwezig zij, welker optreden zij hebben te vreezen.

Het is trouwens zeer de vraag of eenig hoofd naar de volks-

denkbeelden wel de bevoegdheid bezit zijn volk op die wijze langer te verbinden dan door de omstandigheden gebiedend georderd wordt en dus in staat kan wezen, ook al wenscht hij dat zelf, zijne onderhoorigen van vijandelikheden of ten minste van ongehoorzaamheid jegens het Nederlandsch gezag terug te houden, wanneer dit, naar hun zeer bekrompen en door fanatieken dikwijls sterk geïnfluenceerd oordeel, ongestraft schijnt te kunnen geschieden. Eene blijkbaar onjuiste opvatting toch is die van den heer van Heutsz, dat men de hoofden door vrees en geldelijk belang aan ons bestuur verbindende, ook het Atjehsche volk meester zoude wezen. Zoo mag het in de militaire wereld wezen, waar elke legerafdeeling, groot of klein, volstrekt aan den wil van haren bevelvoerder gehoorzaamt. Maar elders is het niet zoo. Een Atjehsch hoofd zou al zijn gezag verliezen, indien hij, wanneer zijn volk de wapenen tegen de „kafirs” wil voeren, dit poogde te beletten. En zooals Dr. Snouck Hurgronje dit ook uitspreekt, wij hebben op Atjeh wel degelijk met eenen eigenlijken volksoorlog te doen, ten deele door fanatieken invloed beheerscht.

Verder moet, indien louter eene politieke onderwerping wordt bedoeld, die ook een geheel verlaten van Atjeh, zelfs van de vestiging te Kota-Radja en van de eilanden insluiten, en dus een volkomen prijsgeven van alles wat daar al tot stand is gebracht, iets waarvoor voorzeker velen nog terugdeinzen. Ik geloof daarom dat deze opvatting niet die is, welke, waar er thans van eene onderwerping van Atjeh de rede is, in den regel wordt bedoeld.

Wanneer daarentegen — gelijk dit overigens ook naar de vermelde bewoordingen wel het meest waarschijnlijk klinkt — de eerst aangegevene opvatting, het tot stand brengen van eenen voortdurenden toestand van gezaguitoefening door het Ned.-Indisch gouvernement in Atjeh datgene is, wat onder die onderwerping wordt verstaan, en dit derhalve als het doel om hetwelk te bereiken nu de oorlog wordt voortgezet, moet worden beschouwd, dan valt het niet te betwijfelen, of dit streven zal zelfs naar de

meest beperkte der bovenaangegeven vormen van uitvoering en al aangenomen ook dat het uitvoerbaar kan worden geacht, — waarover later — altijd zeer belangrijke opofferingen kosten. Men denke daarover niet gering. Uit het even gezegde omtrent de geringe waarde, die aan overeenkomsten met vorsten of hoofden in Atjeh voor de toekomst mag worden gehecht, volgt ontegenzeggelijk, dat het Nederlandsch gouvernement, voor zoover het in Atjeh eenigen directen binnenlandschen invloed wil blijven uitoefenen, hetzij door direct of door indirect bestuur, en voor zoover het eenig belangrijk grondgebied in rustig bezit wil houden, niettegenstaande welke verklaringen of overeenkomsten van onderwerping ook, daar toch eene sterke bezetting zal moeten blijven houden, in staat zoowel tot bescherming van die landstreek als ook tot een onmiddellijk en krachtig gewapend optreden tegenover elke breuk dier overeenkomsten, waar die zich ook voordoet. Te meer, daar het wel meer dan waarschijnlijk mag heeten, dat van Atjehsche zijde thans na de voordeelen door de laatste expeditie in het open veld behaald, wel weder evenals vroeger na de veldtochten van den generaal van der Heyden tot den guerrilla-krijg zal worden overgegaan, die immers, gelijk dit uit eenen merkwaardigen brief van den toenmaligen Atjehschen aanvoerder Tengkoë di Tirou den heer Scherer in handen gekomen en in zijne reeds vermelde voordracht medegedeeld, duidelijk blijkt, geen toevallig ongeregeld optreden is geweest, maar de consequentie van een goed beraamd oorlogsplan. En niet te betwijfelen kan het dus ook vallen op zulk eene bezetting zal lange jaren moeten duren. Hoe lang valt moeilijk te zeggen. In zijne op 5 September 1879 te Kota-Radja uitgegevene dagorde, noemde de generaal van der Heyden die „een geruimen tijd nog;” en hoe de heer van Heutsz daarover denkt, blijkt uit het feit, dat hij deze dagorde op blz. 19 zijner brochure overnemende, die woorden opzettelijk cursiveert. En toen bij den aanvang van het laatste actief militair optreden in Atjeh de evengenoemde generaal door eenen dagblad-

reporter daarover werd geïnterviewd en die krijgsoverste daarover zijne vreugde uitte, voegde hij er, volgens de Amsterdamsche Courant van 12 April j.l. waarin dat vermeld is, ook bij dat, naar zijne meening, Atjeh, na veroverd te zijn, 100 jaren onder militair bestuur behoort te blijven. „Militair bestuur” in dien mond omvat nu natuurlijk ook eene sterke bezetting, zooals de daar even bedoelde ter voortdurende en dadelijke beschikking van dat bestuur. Daarin moge men nu wat overdrijving moge zien, heel wat zelfs, het zij zoo; dat dus in de oogen zoowel van dien generaal, als van den genoemden hoofdofficier, beiden wel deskundigen te dezen opzichte, zulk eene krachtige bezetting aldaar zeer lang zal moeten duren, volgt toch uit die uitspraken zonder twijfel. In de zitting der 2e. Kamer van 22 Sept. 1896 verklaarde nu de Minister van Koloniën, dat het Indische leger minstens nog een jaar lang den oorlog op dezelfde wijze als in de laatste maanden zou kunnen volhouden. Het feit, dat de Minister te dier gelegenheid alleen het geleden verlies aan dooden en gewonden, alsmede het behoud voor den dienst van velen dezer laatsten mededeelde, maar daarbij over de zieken zweeg, wier aantal toch, zooals bekend is, altijd verreweg het grootste verlies aan manschappen bij elke militaire expeditie in Ned.-Indië vertegenwoordigt, en dus den werkelijken toestand blijkbaar bemantelde, verraadt nu duidelijk het streven om dien zoo gunstig mogelijk voor te stellen; het wettigt dus het vermoeden dat het verlies aan zieken, hoewel van cholera noch van beri-beri tot heden veel vernomen werd, toch al zeer groot is geweest en wel zoodanig, dat dan ook nog één jaar van dien toestand als de uiterste krachtsinspanning moet worden beschouwd, waartoe het Indische leger in staat is. En aan de mogelijkheid, dat te Atjeh wederom eene dier gevreesde ziekten sterk zal gaan woeden — wat, ook al mocht het heuglijk nieuws de waarheid behelzen dat er veel hoop bestaat spoedig de beri-beri met vrucht te kunnen bestrijden of voorkomen, toch nog altijd voorzeker zeer mogelijk is — wordt door den Minister daar-

bij maar in het geheel geen aandacht geschonken. Daarentegen schijnt het bij hem vast te staan, dat binnen het jaar de oorlog zal zijn beëindigd. Maar waarop steunt dit optimisme? Dit blijkt uit niets en waarlijk de ondervinding, de geschiedenis, geven er heel weinig steun aan. En al gebeurde dat nu eens, zelfs al over eenige maanden, zeker mag men dan toch naar het bovenstaande aannemen, dat het Indische leger dan zooal niet nominaal, maar toch in werkelijkheid in eenen zeer verzwakten toestand zal verkeeren — ook de heer van Heutsz wees op blz. 95 zijner brochure al op de waarschijnlijkheid hiervan. Maar desniettemin zal vervolgens, zooals wij zagen, zeer vele jaren lang eene sterke bezetting in Atjeh moeten worden onderhouden; eene krijgsmacht, die wanneer men nagaat wat te dien opzichte bij eene dergelijke houding te Atjeh vroeger noodig is gebleken, wel niet minder dan vier à vijf duizend man zal kunnen bedragen. Allen echter valide manschappen, geschikt om dadelijk mede te ageeren, hetwelk natuurlijk alleen door een voortdurend evacueeren der zieken en verzwakten en aanvullen van die krijgsmacht met versche manschappen zal kunnen geschieden. Dat wil zeggen, dat zelfs bij die optimistische onderstelling en zonder dat bijzonder ernstige ziekte-toestanden optreden, gedurende vele jaren nog $\pm$ een derde deel van het Indische leger en dat wel de meest valide manschappen om wille van Atjeh aan den dienst in het overige gebied van het Indische rijk zullen zijn onttrokken. Een toestand die zelfs, mijns inziens, onvermijdelijk tot eene belangrijke uitbreiding der legersterkte buiten en behalve de vergrooting, welke die toch in de laatste jaren heeft ondergaan, zal moeten leiden. Bovendien zal voortdurend ook de marine bijzonder krachtig langs de gansche Atjehsche kust moeten optreden. Wanneer men nu alleen maar eens op de finantiële zijde van dit een en ander let, en zich zoo voorstelt, welke buitengewone onkosten, vooral in den eersten tijd, maar ook nog gedurende vele jaren, en welke hoogere vaste uitgaven daarna nog, zelfs bij de optimistische voor-

stelling van den minister, op die wijze noodig zullen zijn, dan meen ik, dat men mij wel zal moeten toestemmen, dat er om dat doel te bereiken nog zeer belangrijke opofferingen zullen worden vereischt. Zoo belangrijke zelfs dat het zeer de vraag is of die — ook al is het niet volkomen onmogelijk ze op zich te nemen — in goede staatkunde, aan het te bereiken doel mogen worden ten offer gebracht, en alzoo of die onderwerping finantiëel wel doenbaar mag worden geacht, gelijk trouwens bovendien hare feitelijke uitvoerbaarheid en dus de mogelijkheid van het gewenschte succès langs dien weg ook nog minstens twijfelachtig is. Immers al komt dit den minister zoo natuurlijk voor, men weet volstrekt niet, waarop zulk een optimisme berust. De ondervinding in den Atjeh-krijg vroeger verkregen, steunt die meening niet, en een militair schrijver van beteekenis over dit onderwerp, als de heer van Heutsz, houdt toch ook de onderwerping op Atjeh alleen mogelijk, indien nevens het optreden met de wapens in Groot-Atjeh, eene zeer strenge blokkade met verschillende andere dwangmaatregelen tegen de kuststaten wordt aangewend, waartoe tot nog toe niet — ten minste niet in die mate — is overgegaan, en waarvan de minister ook geene melding maakt. Daardoor geeft het verloop van dit laatste optreden nog niets geen grond tot dat optimisme en is het dan ook al een volkomen *fasco* genoemd; men is daarmede nu ongeveer zoover gekomen in Groot-Atjeh als reeds eenmaal het geval is geweest en schijnt nu vrij onzeker en besluiteloos hoe verder te handelen. Het blijkt daaruit vrij duidelijk dat men niet naar de lessen der ondervinding maar naar het drijven van een deel der pers en van veel schreeuwerij zich richtende, van terrorisme alles gehoopt heeft, maar volstrekt geen doordacht plan van handelen bezit en dus ook niet weet wat thans te doen, nu, zooals te verwachten was, dat terrorisme niet de gewenschte uitwerking heeft gehad. Na al het gebeurde mocht men van elkeen, die tot een rechtstreeksche verovering van het Atjehsche rijk met de wapenen aanzet, vorderen, dat hij met een volkomen uitgewerkt en gemoti-

veerd plan voor den dag kwame, waarop naar zijne meening dit doel kan worden bereikt. Een plan, waarin de verschillende stadia door de uitvoering te doorloopen, helder werden voorzien en als noodzakelijk het een uit het ander voortvloeiende werden aangegeven, zoodat de wijze waarop in elk dier toestanden behoort gehandeld te worden ten einde dat logische verloop te bereiken, zich van zelf aanwees, en de richting van het beleid derhalve, al moest het ook jaren lang duren alvorens het doel geheel bereikt was, voor goed vaststond. En dat vergezeld van ernstige, niet geflatteerde berekeningen van den tijd voor die uitvoering benoodigd, van de krijgsmacht te land en te water en de daarvoor noodige materiële hulpmiddelen gedurende al dien tijd vereischt, en van de vermoedelijke verliezen aan menschenlevens door den vijand of door ziekten, naar het gemiddelde berekend, hetwelk de ondervinding tot nu toe voor tijden van een krachtig militair optreden aanwijst. Alsmede van eene becijfering zoo nauwkeurig en volledig mogelijk van de finantiële lasten dientengevolge gedurende dien tijd en later als het gevolg daarvan door de schatkist te dragen. En wist niemand zulke gegevens te verschaffen, dan ware het de plicht der regeering geweest ze samen te stellen en zich daarnaar te gedragen, alvorens tot eene hernieuwde poging tot verovering, zooals die geschied is, over te gaan. Maar tot nog toe komt alleen den heer van Heutsz de eer toe iets dergelijks te hebben geleverd, en dat is nog wat het finantiële betreft, uiterst zwak en onvoldoende; voor het overige heeft er blijkbaar volstrekt geen werkelijk uitgewerkt plan bestaan. Met de grootste lichtzinnigheid, naar opvattingen en indrukken, onder verkeerde invloeden, is er gehandeld, niet naar ernstig, verstandig overleg. Er is gespeeld, maar met menschenlevens en met de finantiën, die land en volk hoog van noode hebben. Dit is het wat ergerlijk mag heeten, en dit laatste optreden sterk moet doen afkeuren. En waar men nu zonder plan is en op het oogenblik een zeker eind gevorderd, niet eens weet, op welke wijze verder tot het beoogde

doel moet worden gekomen, is het voorzeker niet te veel gezegd dat ook de feitelijke uitvoerbaarheid dier verovering nog zeer problematisch moet heeten.

Maar al ware dit laatste nu al eens het geval, zou dan toch die onderwerping van Atjeh op deze wijze opgevat, wel zulk een ernstig politiek belang voor Nederland's koloniaal rijk vertegenwoordigen, dat zoo groote finantiëele opofferingen, als die zij, zooals wij zagen, dan toch onvermijdelijk zal medebrengen, daartoe gerechtvaardigd mogen heeten?

Het wordt hier nu noodig die andere vraag, boven mede al gesteld, eens ernstig onder de oogen te zien: waartoe moet dan die onderwerping toch dienen? Want al heet het nu steeds, zooals wij zagen, dat het tegenwoordige doel van den oorlog die onderwerping is, zoo is deze uitdrukking toch strikt genomen louter uit een militair oogpunt juist, niet uit een staatkundig; doch wordt dit blijkbaar verward. Staatkundig kan de onderwerping niet anders dan een middel zijn. Soms nu is dit, wel is waar, zoo noodzakelijk aan het doel verbonden, dat men die uitdrukking zonder gevaar voor misverstand ook daarvoor zelf kan bezigen. Zoo is het b.v. indien slechts de politieke onderwerping bedoeld wordt; het eigenlijke doel is dan de erkenning der souvereiniteit, maar het begrip van onderwerping sluit dit in het onderhavig geval noodzakelijk in. Zoo ook indien men, naar het boven besprokene, die erkenning zelve niet meer volstrekt noodig acht; dan wordt het eigenlijke doel eenvoudig eene naar de heerschende opvattingen eervolle beëindiging van den oorlog; ook dan volgt dit uit de onderwerping van zelve. Maar niet zoo is het wanneer daaronder het brengen van het Atjehsche rijk in eenen toestand van volstreckte afhankelijkheid van het Nederlandsche gezag wordt verstaan. Dan toch moet men verder vragen, wat daarmede wordt beoogd; wat dus het staatkundig doel is, hetwelk men door die onderwerping denkt te bereiken. Immers louter tot het beëindigen van den oorlog is het niet noodig zoo ver te gaan, even-

min zooals wij reeds zagen, tot het verkrijgen eener erkenning onzer souvereiniteit, zoo die al nog noodig is. En wel erken ik nu het staatkundig belang der uitbreiding van het Nederlandsch gezag over het Noorden van Sumatra, maar waarom die niet geleidelijk zou kunnen geschieden, waarom dat proces niet evenals vroeger vooral aan de werking van den tijd zou kunnen worden overgelaten, dit verklaar ik niet te begrijpen. Zeker, enkele gedeelten van het Atjehsche gebied kan het wenschelijk wezen voortdurend bezet te houden, bepaaldelijk is dit het geval met het kleine eiland, hetwelk door velen geacht worden voor eene groote commerciële ontwikkeling vatbaar te zijn. Ook kan een actief toezicht op de kuststaten noodig blijven; kan wellicht ook het bezet houden of zelfs vestigen van nieuwe strandposten daar noodzakelijk wezen; zullen in verband daarmee ook van tijd tot tijd kleine tijdelijke expeditiën tot tuchtiging van zulke staatjes moeten voorkomen. Doch het tot stand brengen en handhaven van zulk eenen toestand eischt geene buitengewone krachtsinspanning, noch groote finantiële opofferingen; in geenen deele worden daartoe eene onderwerping van het gansche land in bedoelden zin en mitsdien de uitputtende maatregelen daartoe noodig vereischt. Waartoe moeten die dan dienen?

Voor de meesten gaat deze vraag wel veel dieper dan hun denkvermogen ooit gewoon is door te dringen; holle begrippen, als het toonen dat men de sterkste is, het uitbreiden van Nederland's macht en dergelijke zijn voor hem voldoende. Niet alzo de heer van Heutsz; in zijn al meermalen aangehaald, in 1893 verschenen geschrift „De onderwerping van Atjeh” geeft deze een goed logisch uitgewerkt staatkundig doel voor die onderwerping aan; de eer daarvan mag ik hem niet onthouden, hoewel ook het plan zelf mij onuitvoerbaar voorkomt, en bovendien ten zeerste tegen de borst stuit.

Volgens dien hoofdofficier moet namelijk het streven zijn het denkbeeld van den generaal van Swieten te verwezenlijken om in

Atjeh eene groote handelstad te stichten, en dat wel door, wanneer eenmaal alle verzet zal hebben opgehouden, Oleh-leh ¹⁾ en Poeloe Weh ¹⁾ hetzij beide, hetzij alleen het eerste, tot vrijhavens te verklaren, en dan verder, door Groot-Atjeh voor het overige van de zee af te sluiten en zware inkomende rechten in de kuststaten te heffen, na die eerst al door eene strenge blokkade, hooge rechten en zware boeten in eenen toestand van uitputting te hebben gebracht de Atjehsche bevolking, ook die der kuststaten, te dwingen al de benodigheden, welke hun van over zee moeten toekomen, de rijst uitgezonderd, uit Oleh-leh te trekken en ook ten deele hare eigen producten bepaaldelijk de peper uit die haven uit te voeren. Op die wijze zou voorzeker in die vrijhavens wel wat invoer en zelfs eenige uitvoerhandel ontstaan. Van eene groote handelsstad zou dit echter nog wel niet veel hebben. Zulk eene laat zich dan ook niet zoo maar op militair commando stichten. Eene belangrijke handelsstad heeft tot haar bloei vooral datgene noodig, wat de beroepstaal een „achterland” noemt, groote, veel verbruikende of veel produceerende landstreken namelijk, voor welke zulk eene plaats een geschikt, goed te bereiken punt voor den invoer der benodigde waren of voor den uitvoer hunner voortbrengselen aanbiedt, en verder dat daar al die tallooze inrichtingen worden gevonden, welke den handel en het verkeer vergemakkelijken; waarbij zich dan later nog hoe langer hoe meer ook het voordeel doet gelden, dat de gemakkelijke aanraking der verschillende handelaren onderling op zulk eene plaats voor allerlei transactiën aanbiedt. Wanneer nu ergens eene groote commerciële ontwikkeling te verwachten, doch daarvoor nog geen geschikt centrum aanwezig is, dan kan een heldere, vooruitstrevende kop zulk een centrum wel stichten; zoo deed het Raffles te Singapoera. Maar waar zulk eene plaats al bestaat, sticht men er geene tweede in de nabijheid, tenzij bijzondere omstandigheden

---

¹⁾ Oelë lheuë en Wë, volgens de transcriptie van Dr. Snouck Hurgronje.

aanwezig zijn, die tegenover de bestaande zeer belangrijke voordeelen doen ontstaan. Zeer belangrijk moeten die dan evenwel wezen; de maritieme voordeelen aan Vlissingen boven Antwerpen eigen, zijn, niettegenstaande alle illusiën, niet in staat geweest een noemenswaardig deel van den handel der laatstgenoemde handelsstad naar de Zeeuwsche haven over te brengen. Toen Mangkasar tot eene vrijhaven werd verklaard, had men daarvan ook allerlei groote verwachtingen; er is daarvan echter niet veel vervuld, omdat, zooals bekwame handelaren het mij daar meermalen verzekerden, Zuid-Celebes op zich zelf geen achterland van beteekenis en de oostelijke eilanden van den archipel al sedert lang gewoon waren de markt voor hunne producten voornamelijk te Singapoera te vinden. En zoo zou het ook met Oleh-leh gaan; Atjeh en zelfs het aangrenzende en westelijke Sumatra — het oosten van dat eiland is veel dichter bij de evengenoemde groote handelsstad — kunnen geen achterland van beteekenis vormen en deze zal er niet om verlaten worden. Eene handelsplaats van geringe beteekenis, een kolenstation wellicht, is alles wat zich in Atjeh kan ontwikkelen.

Ik noem dus dit doel op zich zelf onbereikbaar; ik zeide ook dat het mij tegen de borst stuit. Want gesteld al eens het ware uitvoerbaar, zou het dan nog geoorloofd mogen heeten alleen daarom — in werkelijkheid dus zonder eenige noodzakelijkheid — dat gansche land met al de plagen van zulk eenen oorlog, met moord en verwoesting te vervullen; bepaaldelijk ook om ten behoeve van die nieuwe stad in Groot-Atjeh van alle die thans nog vrij welvarende inlandsche staatjes de welvaart nagenoeg geheel te vernietigen? Waarlijk, het ontvolken der Banda-eilanden door Koen, en dergelijke feiten uit de oude geschiedenis zijn van geen anderen aard. Passen die dan nog eene Europeesche natie op het standpunt der hedendaagsche beschaving? De heer van Heutsz staat niet op dat lage standpunt, ook wel, helaas, ten minste waar zij als medewerkers of correspondenten der journalistiek optreden, door

officieren van het Ned.-Indische leger ingenomen, om hunnen dapperen vijand uit te schelden. Zelf man van eer, heeft hij ook hem de eer, die hem toekomt, en noemt hij hem herhaaldelijk een krijgshaftig en vrijheidlievend volk. Maar daarnevens openbaart hij toch hier, tot mijn leedwezen, ook eene sterke minachting der humaniteit. Het geldt hier toch niet de koele uitvoering van ontvangen bevelen, den militair passende, ook al zijn die inhumaaan, omdat hem alleen hunne uitvoering, niet eenig handelen naar zijne beoordeeling daarvan toekomt; het betreft hier het aangeven van het staatkundig doel. Beschouwingen van humaniteit te dien opzichte heet hij „flaauwe praatjes,” „ziekelijke philanthropie.” En in verband hiermede geloofst hij dan ook door „vrees” de Atjehers tot onderwerping te kunnen dwingen en is zoo mede een voorstander van een militair terrorisme. Het observereeren van humaniteit, ook in de staatkunde en zelfs in den oorlog, behoort echter niet onder de flauwe praatjes, noch tot de ziekelijke philanthropie; het is integendeel bij den beschaafden mensch en daarom ook bij eene beschaafde natie het bewijs eener door en door gezonde ontwikkeling. Want alleen die menschelijke toestand mag werkelijk gezond heeten, die het product vertegenwoordigt eener volkomen harmonische evolutie. De geschiedenis der menschheid nu toont het onwedersprekelijk aan, dat hare geestelijke ontwikkeling niet louter in de verhooging van haar verstandelijk, maar daarnevens in die van haar moreel peil bestaat; hieruit volgt noodzakelijk dat wanneer de ontwikkeling van een dezer beide integreerende deelen van het geheel bij een' mensch of bij eenig volk veel sterker is voortgegaan dan die van het andere, die evenredigheid, die harmonie in het geheel verbroken is, welke voor de volledige, ongestoorde, dat is de gezonde werking daarvan wordt vereischt. Nevens een hoog standpunt van beschaving op intellectuëel gebied moet derhalve zoowel bij den individueelen mensch als bij eene natie een even hoog op moreel gebied aanwezig zijn, wil hun toestand gezond mogen heeten. En de uitin-

gen van zulk eenen toestand zijn dan mede gezond, niet ziekelijk. Waar dan ook in de beschaafde maatschappij het humaniteitsgevoel sterk komt te ontbreken, is juist ziekelijke degeneratie daarvan in den regel de oorzaak; als zoodanig is dit in de crimineele anthropologie maar al te zeer bekend; het volkomen gemis aan dat gevoel is juist een specifiek kenmerk der eigenlijke, met de meeste kalme de gruwelijkste misdrijven bedrijvende misdadigers van geboorte, en is daar niets anders dan een verschijnsel van ziekelijke ontaarding, meerendeels het erfelijk gevolg van alcoholisme of andere ziekten der ouders of voorzaten. En zeer merkwaardig is het dan ook dat de Deutsche wijsgeer der laatste tijden, die als de profeet der louter intellectueele, alle gevoelswerking als zwakheid verwerpende, ontwikkeling optrad, spoedig in eene ongeneeslijke krankzinnigheid is vervallen; daarmede maar al te duidelijk aantoonende, dat die eenzijdigheid zijner leer wel niet anders dan het product was van in werkelijkheid, ziekelijke niet harmonisch ontwikkelde hersens, hoe krachtig zich zijn eenzijdig denkvermogen ook eenigen tijd had geuit.

Bij eenen lageren staat van intellectueele beschaving is dan ook normaal het moreele standpunt lager. Zoo was het b.v. in de middeleeuwen in vergelijking met den tegenwoordigen tijd, en evenals nu zooveel andere overblijfselen uit die tijden het staatsleven in Duitschland nog aankleven, stond ook de humaniteit in staats- en krijgswezen aldaar tijdens den Fransch-Duitschen oorlog, nog vrij laag. En zoo geschiedde het, dat, onder het veldwinnen tevens van eene valsche rechtstreeks tegen de boven vermelde juiste evolutie beginselen indruischende theorie omtrent de zoogenaamde natuurwet van den strijd om het bestaan, welke een veile pers ten dienste van Bismarck's Machiavellistische politiek uit het toen de gemoedere sterk in beweging brengende Darwinisme distilleerde, toen aldaar de stelling opkwam, dat in de politiek en in den oorlog hunmaniteitsuitingen als „flauwe praatjes” en „ziekelijke philanthropie” moeten worden verworpen. En daar nu de nieu-

were krijgswetenschap vooral op het gezag van Duitsche militaire schrijvers berust en daarin, aangezien het doctrinarisme nergens ontbreekt, ook de Duitsche militaire ideëen met voorliefde worden gevolgd, meen ik mij wel niet te bedriegen met op die wijze de vermelde uitspraak bij vele officieren te verklaren en daaronder ook bij een' man als den heer van Heutsz, die toch de blijken gaf, ook wel edeler te kunnen denken. Doctrinarisme doet zoo iets als een axioma der militaire wetenschap beschouwen, en de juistheid van axioma's wordt niet meer onderzocht. Theoretisch echter is reeds de waarde van het terrorisme niet die, welke de onkunde er aan toekent. Dit leert de geschiedenis van het strafrecht. Ook daar zag men vroeger alle heil in het inboezemen van eene sterke vrees, de zwaarste en gruwelijkste bestraffingen waren er het gevolg van. Doch de ondervinding toonde wel aan dat dit slechts in enkele gevallen, en dan nog gedurende eenen korten duur, dienstig kan wezen; spoedig went men er aan en vermindert daarmede de vrees merkelyk. Maar dat, in den regel, tot het tegengaan van misdrijven eene matige bestraffing volkomen uitreikt, mits maar groote zekerheid besta dat de dader die straf niet zal ontgaan; met andere woorden, dat niet in de zwaarte der straf, maar in de zekerheid der bestraffing het ware middel der beteugeling ligt; in het doen ontstaan alzoo van het bewustzijn der onmacht om aan de straf te ontkomen. Want de hoop om datgene te verkrijgen, wat hij verlangt, verlaat den mensch het laatst, leerde al oudtijds de geschiedenis der doos van Pandora; eerst als alle hoop om de straf te ontgaan hem verlaat, gevoelt de tot misdaad geneigde mensch zijne onmacht om zich tegen de wet te verzetten. Maar nog altijd begrijpt het leekenpubliek daarvan niets; van daar het dagelijks voorkomende beweren dat de misdrijven toenemen omdat de straffen te zacht zijn, terwijl, al moge ook de toepassing daarvan soms wel inderdaad wat zwak wezen, in den regel toch het euvel in het feit ligt, dat er thans te veel kans bestaat straffeloos te blijven. Dat dezelfde regel nu ook

op het gebied van den oorlog toepassing vindt, schijnt naar het mij voorkomt, de praktijk daarvan wel aan te wijzen.

Hoe gruwzamer de oorlog is, des te spoediger zal die eindigen, zoo luidt toch de militaire paradox. En daarnaar handelden de Duitschers in Frankrijk maar al te zeer. Maar in aanmerking genomen de nabijheid, waarin toen de oorlogvoerende partijen zich van elkander bevonden, in aangrenzende, niet door wildernissen of dergelijke gescheiden landen; met het oog ook op het feit, dat zij zich overal in welvarende, sterk bewoonde, met alle mogelijke gemeenschapsmiddelen der nieuwere tijden voorziene streken konden voortbewegen, zoodat alle mobilisatiën, concentratiën of evacuatiën van troepen, evenals alle aanvoer van krijgs- of levensbehoeften op ongekend snelle wijze konden geschieden, terwijl daarbij ten minste aan de Duitsche zijde dit alles door eene uitstekende administratie werd beheerd; en eindelijk niet vergegende het feit, dat gedurende den ganschen oorlog het geluk de Duitschers op voorbeeldelooze wijze begunstigde, — dit alles in aanmerking genomen, heeft die oorlog in geenen deele kort geduurd. En welk terrorisme van Duitsche zijde ook is toegepast, hoe genaamd niets heeft dit zijn einde bespoedigd; niet vóór dat de onmacht tot, of ten minste het volstrekt nuttelooze van verdere tegenweer door Frankrijk moest worden erkend, en alle hoop te dien opzichte verdwenen was, heeft het zich onderworpen. Niet de vrees maar de wanhoop dreef het eindelijk tot dit besluit. Wel echter zijn daaruit een diepgewortelde haat en zucht naar wraak ontsproten, die eenmaal het Duitsche land nog duur kunnen te staan komen. *Daaruit*, want ook in 1813 en 1815 werden toch de Franschen overwonnen, en is hun land door de vijandelijke legers bezet, terwijl talrijke krijgsgevangenen uit Rusland naar Siberië vervoerd, jaren lang allerlei jammeren hadden te doorstaan; maar toch heeft dit alles toen niet zoo'n haat tegen de overwinnaars in het leven geroepen.

En Atjeh? Dat ook daar het terrorisme tot niets heeft geleid,

heb ik boven al aangewezen. Maar wel heeft het er mede zulk eenen diep ingewortelden haat verwekt, die den strijd, volgens Dr. Snouck Hurgronje tot eenen waren volksoorlog gemaakt heeft.

Eilieve, zou het dan zoo geheel ongegrond zijn, indien men die paradox liever eens tot de „flauwe praatjes” wilde rekenen?

Dit streven meen ik dus geheel te moeten verwerpen. Een ander werkelijk doel ken ik echter niet; bij geen' schrijver over de Atjeh-quaestie vind ik er een aangegeven. Immers de theorie van Dr. C. Snouck Hurgronje aan het slot van zijn reeds aangehaald werk verkondigd, dat de leer van den heiligen oorlog moet worden uitgeroeid door den Mohamedaanschen volkeren te leeren zich te bukken onder een krachtig Europeesch bestuur; dat die taak nu door de omstandigheden wat Atjeh betreft, aan Nederland is opgedragen, en dus moet vervuld worden, aangezien toch van de wijze, waarop dit geschiedt, de verhouding der overige Ned.-Indische Mohammedanen tot de regeering in niet geringe mate zal afhangen, doet mij sterk denken aan die *fatwa's* der Mekkasche *moefiti's*, waarvan hij een paar bladzijden vroeger vermeldt, dat zij immer sterk met de politiek der Turksche regeering rekening houden. In elk geval is zij pure phantasie. De Mohammedaansche heilige oorlog had slechts een gevaarlijk karakter toen zij nog tot verovering, tot uitbreiding van den Islam diende, wat nog alleen in Midden-Afrika het geval is; elders en ook in Atjeh treedt zij nog slechts op, wanneer de oorlog al om allerlei onheilge redenen is ontstaan, als de vorm, waarin dan de algemeene opwekking zich uit, die zich bij de Europeesche volken dan als een sterk optreden van het nationaliteitsgevoel openbaart. Want onder de Mohammedaansche volken vormt, evenals dit in Europa vroeger ook het geval was, de gelijkheid van godsdienst nog dien gemeenschappelijken band tegen den vreemde, welke nu daar grootendeels door het begrip van nationaliteit is vervangen. Al-

leen om wille van die leer zal tegen het Nederlandsch gezag in Ned.-Indië geen opstand ontstaan; daaruit neemt ook onze krijg met Atjeh niet zijnen oorsprong; en wanneer er soms om andere redenen zulk eene beweging uitbreekt, is het van weinig belang of dan daarbij ook die leus wordt aangeheven. Bovendien handelen de Javaan, de Mangkasaar, en de andere Mohammedaansche volken van den Archipel naar eigen aandrang en opvatting, niet naar het voorbeeld der Atjehers.

Wat zal men dan toch wel in werkelijkheid hebben verkregen als Atjeh eens op die wijze is ten onder gebracht? Wat ijdele, nog zeer betwistbare, glorie? Moeten daartoe alleen dan zulke groote opofferingen geschieden? Op welke gronden laat het zich dan toch verdedigen, dat het toch werkelijk een groot belang voor den Nederlandschen staat inheeft, zoo ver te gaan, als de minister dit schijnt te willen; zulk eene volkome onderwerping van dat rijk tot stand te brengen? Mij is dit een raadsel. Zoolang dit echter niet afdoende is aangetoond, komt het mij voor, dat een verstandig koloniaal beleid tot zulk een streven ook niet behoort over te gaan, en zoo die fout ongelukkiger wijze al is begaan, daaraan zoo spoedig mogelijk een einde heeft te maken.

Men meene toch niet dat zoo iets, om wille van de nationale eer, nimmer, tenzij dan na volslagen uitputting, zou behooren te geschieden. Men verwarre nationale eer niet met nationale ijdelheid.

Evengoed als een individu heeft ook eene natie hare eigenliefde, ja, deze en de daaruit voortspruitende ijdelheid zijn zelfs even groot als algemeen; elk volk houdt zich zelf voor het voortreffelijkste, hetzij het zich nu rondweg voor de *grande nation* of voor het volk der *intelligenz* verklaart, of daarvoor niet zulke bijzondere uitdrukkingen bezigt. Sterk geprikkeld neemt die eigenliefde soms bovendien even onverstandige als onedele vormen aan, als „chauvinisme” en „jingoïsme” maar al te zeer bekend. In gepaste mate aanwezig valt zij evenwel ook bij een volk niet te

misprijzen, 's lands eer en waardigheid te handhaven is voorzeker eene nationale plicht. Alleen behoort te dien opzichte goed onderzocht te worden waarin die nationale eer en waardigheid in werkelijkheid gelegen zijn; hieromtrent toch heerschen, evenzeer als wat die van het individu betreft, dikwijls zeer onjuiste denkbeelden; ook trachten lieden, die om eenig doel te bereiken op de publieke meening wenschen te influenceeren, niet zelden zulke verkeerde begrippen te verspreiden, ten einde door die prikkeling der eigenliefde dat ingang te doen vinden, wat het kalme verstand anders na een ernstig onderzoek zou verwerpen. Zeer gemakkelijk gaat dit vooral door middel van groote woorden of phrasen, want de invloed van deze schijnt op verzamelingen van menschen nog veel sterker te werken dan op individuën en eene suggestie tot stand brengen, die als eene geestelijke dronkenschap kan worden beschouwd, en tot het verrichten van allerlei dwaasheden kan voeren.

In mijne jeugd, toen ik student te Leiden was, heb ik daar een' president van het studentenkorps gekend, die, zoodra het op eene korpsvergadering bleek, dat eenig voorstel van het bestuur ernstige oppositie ontevond, die steeds wist te breken door in eene welbespraakte rede zijne aanprijzing van het voorstel met de verzekering te eindigen dat wat daartegen nu ook wel kon worden ingebracht, dit toch in elk geval vaststond en zeker boven alles moest wegen, dat de aanneming van het voorgestelde dringend werd gevorderd door „de eer van het studentenkorps”. „Hoera”! riepen dan dadelijk zeven achtsten der vergaderde *spes patriae*, „de eer van het studentenkorps”! en de grootste dwaasheid werd bij eene sterke meerderheid aangenomen.

Dikwijls laten ook volksvergaderingen en zelfs geheele natiën zich door zulke phrasen vangen en opstoken; wat er van het woord *gloire* in Frankrijk is gebruik gemaakt, is wel bekend.

Hetzelfde vinden wij nu ook in de Atjeh-zaak terug. Het eindigen van den Atjeh-oorlog zonder de onderwerping verkregen te

hebben, het terugtrekken uit Atjeh, wordt als eene handeling voorgesteld strijdig met de nationale eer en waardigheid, en zoo brengt men de nationale eigenliefde in beweging om zich daartegen aan te kanten. En menigeen, wien te recht de eer van zijn land ter harte gaat, laat zich daardoor verleiden. Want evenmin als dit in het vermelde voorbeeld met de eer van het studentkorps het geval was, wordt er dan ook hier in eenig ernstig onderzoek getreden, waarin werkelijk de nationale eer en waardigheid bestaan. *Words, words*, deed reeds de groote Engelschman zijn' Hamlet uitroepen. *Mit Worten lasst sich trefflich streiten*, luidt ook de uitspraak, welke de niet minder groote Duitscher den menschen kennenden Mephistopheles in den mond legt.

Evenmin als de ware eer van eenig individu mag verward worden met het uiterlijk eerbetoon, hetwelk aan sommige personen van aanzien wordt gegeven, gelijk die alzoo van de macht, welke eenig persoon kan uitoefenen, geheel onafhankelijk is, heeft ook de macht van eenige natie met hare eer iets te maken. Niets eervoller is het een Rus dan een Hollander te zijn. Wel te begrijpen naar de beschaafde opvatting, naar de denkwijze van de hoogst ontwikkelde menschen der tegenwoordige maatschappij; doch naar deze alleen mag men hier dan ook oordeelen. In minder beschaafde toestanden zijn de begrippen van macht en eer nauwer verbonden, wordt de laatste meer materiëel opgevat en zoo een uitvloeisel van de eerste; gelijk dit dan ook nog bij ons in het uiterlijk eerbetoon is overgebleven. Evenzoo zijn alsdan verschillende moreele vereischten niet daaraan verbonden, welke eene hoogere opvatting vordert; bij de Oude Grieken der Odusseia, bij de Noordsche Vikings, bij de Maleiers nog van den laatsten tijd, gold de meest brutale, met moord, menschenroof, brandstichting en wat dies meer zij, gepaarde zeeroof voor het meest eervolle bedrijf; waar die laatsten nu echter de nieuwere opvattingen, door de Nederlanders in Indië beleden, ontmoetten, werden zij als gewone roovers beschouwd en behandeld. Want zeeroof wordt niet meer als eervol

erkend. Maar wanneer gansche staten, te land of ter zee, op gelijke wijze optreden, hoe is het er dan mede? Dan bestaat ook nog bij de zoogenaamde beschaafde natiën de oude barbaarsche opvatting; dan worden de verovering van een land en volk, en de veroveringsoorlog met al zijn onrecht en al zijne gruwelen nog voor zeer geoorloofd, zool niet eervol gehouden, ten minste niet als eerlooze handelingen beschouwd.

De ware eer van eene beschaafde natie ligt daarin, dat het uit al hare uitingen duidelijk blijkt, dat zij een hoog standpunt in de hedendaagsche beschaving heeft bereikt; dat zij alzoo immer, waar zij ook optreedt, toont een sterk moreel bewustzijn te bezitten en onder den invloed daarvan tevens met veel verstand en kennis te handelen. Hiermede overeenkomstig behoort zij dan natuurlijk ook over den oorlog te denken; verovering kan haar dan geen eervol streven meer toeschijnen.

Op dit standpunt, meen ik, behoort de Nederlandsche natie zich ook bij de beoordeeling van zoodanige oorlogen te plaatsen. Eene treurige politieke noodzakelijkheid kan zulk een geweldplegen onvermijdelijk maken, want de eischen van het zelfbehoud kunnen evenzeer gansche staten als individueele personen tot handelingen dwingen, die zonder zulk eenen aandrang onverdedigbaar zouden wezen; maar dit geschiede dan met den ernst, dien het vereischt, en ook niet meer dan noodig is; men verheffe er zich niet op. Met tegenzin las ik dan ook in de jongste troonrede de zinsnede, waar in plaats van louter te vermelden dat het Ned.-Indische leger en de marine in Atjeh hunnen plicht vervuld hebben, wordt gezegd, „dat zij den afvalligen hoofden aldaar de kracht onzer wapenen op gevoelige wijze deden ondervinden.” Degenen, die daarop invloed konden uitoefenen, hadden m. i. zulk eene afranselparagraaf niet van den koninklijken zetel den volke moeten doen toekomen. Er klinkt daarin eene zelfverheffing op het aangewend geweld, die mij sterk tegen de borst stuit. Ook de justitie in Indië heeft hare plicht gedaan, en menig doodvonnis

is er ter verzekering van orde en veiligheid ten uitvoer moeten worden gelegd; hoe zou men het nu vinden, indien de troonrede ook eens als iets, waarop de natie trotsch mag wezen, vermeldde dat in het afgelopen jaar vele misdadigers aan de galg op gevoelige wijze de kracht onzer rechterlijke inrichting hadden ondervonden? Dit weet ik wel, dat de leden der Indische justitie er zich niet zeer gestreeld door zouden gevoelen; in het plichtmatig opvolgen van hetgeen de wet in het algemeen belang voorschrijft, zien zij hunne eer, niet in het aandoen van eenig leed, al kan dit ook het onvermijdelijk gevolg daarvan zijn; en zoo zij het ook bij het leger, zoo ook bij de natie. Noch in het voeren van den Atjeh-oorlog, noch in het bestendigen daarvan ligt voor Nederland eenige eer; ook het ophouden daarmede zou dus de nationale eer geheel onaangetast laten. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat individuën in dien oorlog eene eervolle rol kunnen spelen; ook de rechter handelt eervol, die eene slechte en onbillijke wet met de meeste kunde, onpartijdigheid en nauwgezetheid toepast. Het billijke of onbillijke der wet komt ter verantwoording van den wetgever; de eer van den rechter ligt binnen den hem louter toevertrouwen kring der toepassing. Zoo is het ook met den militair; alleen met de uitvoering, met den oorlog zelf heeft hij bemoeienis; voor de redenen waarom die geschiedt is hij niet verantwoordelijk. Maar de natie wel; en voor eene beschaafde natie mag nu een veroveringsoorlog niet meer als eene eervolle handeling gelden. En waarlijk, als er één staat is, welks belang met het erkennen en veldwinnen van dit moreele beginsel samenvalt, is het wel het kleine, zwakke, door machtige naburen omringde Nederland. ¹⁾

---

¹⁾ Ik meen het dan ook daarom te mogen betreuren, dat in de laatste tijden in Nederland over de overwinningen door het Ned.-Indisch leger behaald, zulk een ophief is gemaakt. Niet dat ik het onbillijk vind hen te eeren, die zich verdienstelijk hebben gemaakt, of dat ik niet weet, dat veel officieele vertooning te dien opzichte eenvoudig als wervingsmanoeuvre moet worden beschouwd, maar om den indruk van nationaal verval, welken de volstrekte onevenredigheid van

Trad alzoo Nederland, wanneer het kalme verstand dit eischte, ook geheel en al uit den Atjeh-oorlog terug, dan zou het daar-

dien ophef aan het gepraesteerde bij mij opwekt, en om het demoraliseerende in die ophemeling gelegen.

Niet alleen bij mij, maar naar het mij bleek ook bij andere ouderen van dagen, kwam toen toch krachtig eene herinnering op uit de reeds nagenoeg eene halve eeuw achter mij liggende tijden, waarvan de Génestet zong:

„O zoete bluf van 't eerst Latijn,
O heerlijkheid de tolk te zijn
Cornelii Nepotis!”

— die namelijk aan hetgeen deze schrijver vertelt, dat het eenige eerbewijs, hetwelk de Atheners den grooten Miltiades toekenden, nadat hij bij Marathon zijne vaderstad en geheel Griekenland had gered, hierin bestond, dat in het als publiek monument van dien veldslag vervaardigde schilderstuk zijne figuur op den voorgrond werd afgebeeld, maar diezelfde Atheners in latere tijden ter eere van den in vergelijking met Miltiades onbeduidenden Demetrius Phalereus niet minder dan driehonderd standbeelden oprichtten; en aan de daarbij gevoegde opmerking dat zulk een verschil in de openlijke teekenen van waardeering, ook dat tusschen den krachtvollen bloeitijd en dien der decadentie van een volk aanwijst. Want wel te recht werd dit reeds door Nepos opgemerkt. Dezelfde psychologische reden is daarvan toch de oorzaak, om welke, zooals ik onlangs bij een' schrijver vond vermeld, al de beweging over Stanley's tocht vooral in Engeland gemaakt, maar weinig weerklank vond onder de Engelschen en Hollanders in Zuid-Afrika. Omdat namelijk menschen, die zelve meermalen dergelijke tochten, zij het ook op wat kleiner schaal, maar toch onder dergelijke gevaren en ontberingen hebben gemaakt, in het door Stanley verrichte niet zoo iets buitengewoon heldhaftigs, nagenoeg onmogelijks kunnen zien; d. i. juist om hetzelfde, waarom ik ook dikwijls de schouwers heb opgehaald over de ophemeling, waarmede ik in Nederland meermalen sommige tochten in Ned.-Indië zag beoordeeld. Zoolang mannen zich zelve nog krachtig en dapper genoeg gevoelen om, wanneer de omstandigheden dit vorderen, heldhaftig op te treden, kunnen zij zeker moedige handelingen loffelijk vinden en prijzen, maar zullen zij er niet tegen op zien als tegen iets zóó buitengewoons, dat het waarlijk niet genoeg valt te bewonderen. Om die zóó, nagenoeg als iets bovenmenschenlijks, te beschouwen, moet bij zulke mannen dat, waartoe zij zich zelve nog in staat gevoelen, en wat zij daarom voor datgene houden, wat de normale mensch kan verrichten, niet veel meer beteekenen; moet ten minste onder een groot en invloedrijk deel van het volk, waartoe zij behooren, de kracht daartoe niet meer aanwezig zijn. Daarom wijst zulk een onevenredige ophef op een' toestand van verval, van decadentie der natie.

Demoraliseerend werkt zulk eene ophemeling ook om de verheerlijking, die er uit voortvloeit van den veroveringsoorlog en daarmede van het beginsel, dat deze vertegenwoordigt; stuitend bovendien, in dit geval, om de vergelijking, die daardoor noodzakelijk tusschen het veroverende Indische leger en het geen' krijg voerende Nederlandsche wordt opgewekt, want zulk eene vergelijking kan dan niet uitblijven, en moet in den oppervlakkigen geest der opgewonden menigte natuurlijk steeds ten nadeele van het laatste uitvallen. Toch vertegenwoordigt dit laatste als zoo goed als uitsluitend tot de verdediging van den vaderlandschen grond be-

door dus eenvoudig het blijk geven niet alleen intellectueel zoo hoog te staan, dat het zich door een verstandig beleid weet te laten leiden, maar daarnevens ook zoo hoog moreel beschaafd te zijn, dat het zich boven verouderde, niet meer in den tegenwoordigen beschavingstoestand passende opvattingen weet te verheffen. En zulk een standpunt zou voor de natie zeer eervol zijn; heel wat anders tot haren roem bijbrengen, dan eenige geweldpleging tegen zwakkeren ooit kan wezen.

Is het wellicht noodig hier ook nog van de eer van het Ned.-Indische leger te spreken? Ik vrees wel, dat sommigen ook deze in een ophouden met den Atjeh-oorlog betrokken rekenen; meer-malen heb ik die meening in geschriften daarover duidelijk zien doorschemeren. Het terugtrekken van het leger, de erkenning inhoudende, dat dit niet bij machte is het beoogde doel te bereiken, zou die eer aantasten. Men zou hier al dadelijk kunnen antwoorden, dat wanneer een leger al datgene verricht waartoe het naar zijne krachten uitrekt, wanneer het alles doet, wat daarvan in redelijkheid verlangd kan worden, het dan voor het al dan niet bereiken van het doel niet aansprakelijk is; waar het zijnen plicht vervult, kan op zijne eer geene vlek komen te rusten. Maar het begrip van eer is zeer onzeker; evenals andere afgetrokken begrippen, als dat van godsdienst, of van fat-

---

stemd, een veel hooger beginsel; want alleen die oorlog — nu door de Atjehers gevoerd — is eervol, is heilig zelfs. En al komt die dan ook gelukkig veel zeldzamer voor dan een Indische krijgstocht, wanneer hij vroeg of laat eens komt te gebeuren, zooals toch waarschijnlijk is, waarlijk heel wat anders zal het dan wezen tegenover een goed geoefend en uitgerust Duitsch legerkorps te staan dan tegenover de dappere, maar slecht gewapende, ongeoefende en ongedisciplineerde benden van een Indisch volk! Eén enkele veldslag geleverd tegen de overmacht, in de vaste overtuiging niet eens zelfs de militaire glorie der overwinning te zullen verkrijgen, maar alleen om niettegenstaande zware verliezen — in enkele uren wellicht meer officieren ziende vallen dan in den ganschen Atjeh-oorlog door den vijand werden getroffen — stand te houden, ten eindè tijd te winnen tot het in orde brengen der inundatiën en van andere, wellicht zelfs toen het nog tijd was verwaarloosde verdedigingsmiddelen — hoe oneindig grooter zullen dan niet alleen de persoon, lijke, maar ook de zedelijke moed, zullen dan het plichtsgevoel en de discipline moeten wezen, die daartoe zullen worden gevorderd!

scen bv. richt het zich geheel naar het moreele en intellectueele standpunt der individuën; in eene te dien opzichte laag staande omgeving wordt het zeer materiëel en zeer nauw met het eigenbelang verbonden. Vandaar dan ook, dat bij weinig beschaafde volken rooftochten voor zeer eervol gelden. En hiervoor is ook veel gevaar, waar dit begrip op vereenigingen, corporatiën, en dergelijke, somtijds voor een groot deel uit niet hoog ontwikkelde personen saamgesteld, wordt overgebracht. Vooral ook omdat alsdan het individueel eergevoel er voor op zijde komt te treden, spelen onder zulk eene leus zoowel het speciale belang der corporatie als de daarachter wegschuilende, begeerten der individuën, in het bijzonder de aanspraken en aanmatiging van sommige de anderen suggestioneerende en opwindende persoonlijkheden, dikwijls eene zeer groote rol. Ook bij beschouwingen van dien aard omtrent het leger is dit blijkbaar niet zelden het geval en dit onzekere maakt het moeielijk, hierop dieper in te gaan. Dit echter staat vast, dat aan een leger geene andere wettige reden van bestaan kan worden erkend dan het algemeen belang van den staat, van de natie, waartoe het behoort; eischt dit dus, dat het terugtrede, dan mag daartegenover aan zijn bijzonder belang, van welken aard dit ook wezen moge, geen gewicht worden toegekend.

Doch het voornaamste punt van eigenliefde der Nederlanders, tot welks uiting geene bedriegelijke opwekking noodig is, en wat te dezen zonder twijfel ook eene groote rol speelt, is wel die in de glorie van vroegere tijden gewortelde lust, om zich nog een machtige staat te denken en op die wijze openlijk op te treden. De onwaarheid hiervan in te zien en dit openlijk door eene afkeuring van het naar die overschatting van eigen kracht ondernomene te erkennen, valt velen werkelijk moeielijk. Het is hun alsof zij, zoo handelende, tegen dat verleden zondigen, den eerbied aan hun roemrijk voorgeslacht verschuldigd schenden. Eene uiting dus van hetgeen bij het individu familietrots zou heeten. Toch is

dit zoo duidelijk met het gezond verstand in strijd, dat het eigenlijk overbodig mag heeten er over te spreken. Trouwens ook heel wat machtiger staten dan Nederland hebben verkeerdelijk aangevangen expeditiën moeten opgeven. Hoe doet Italië tegenover Abyssinië? Hoe ging het Frankrijk in Mexico? Hoe waarschijnlijk is het niet dat ook het aan dienzelfden familietrots lijdende Spanje spoedig zijne parel in de Antillen zal moeten prijsgeven, gelijk het zijn groot koloniaal rijk in Amerika al vroeger nagevoeg geheel heeft moeten loslaten? Zoo is nu eenmaal 's werelds loop. De groote kunst eener verstandige, werkelijk het welzijn der natie behartigende staatkunde in zulke gevallen is, zooals in de zinsnede het eerst boven dit opstel aangehaald te recht is gezegd: *savoir se retirer à temps*.

Eene tegenwerping van veel meer gewicht tegen het ganschelijk opgeven van den oorlog zou deze wezen, dat zulk een feit onze onmacht latende uitkomen om Atjeh te onderwerpen, ons staatkundig prestige onder de overige inlandsche volkeren van den archipel sterk zou kunnen schokken; de uitoefening van ons gezag daarover dus zou kunnen bemoeilijken; wellicht opstanden of tegenkanting tegen onzen invloed daar zou kunnen opwekken. Ontegenzeggelijk toch geldt het hier een onderwerp van het grootste belang; mocht dit inderdaad zoo wezen of zelfs maar waarschijnlijk moeten worden geacht, dan zou nooit tot eene ontruiming van Atjeh mogen worden besloten; de verovering zou dan werkelijk voor het staatkundig bestaan van ons Indisch rijk zoozeer eene quaestie van *to be or not to be* worden, dat ook voor de grootste inspanning om daartoe te geraken niet zou mogen worden teruggedeind. Gelukkig evenwel is dit niet het geval; en behoeft vrees voor dit schrikbeeld in geenen deele te worden gekoesterd. De drie en twintigjarige geschiedenis van den oorlog leert volkomen, dat gedurende al dien tyd, zelfs niet in die dagen toen de ziekten op Atjeh het hevigst woedden, het leger uitgeput was, en de garnizoenen, uiterst verzwakt, nog maar weinige volkomen valide

manschappen telden, geene volksbewegingen daarop gegrond zich hebben voorgedaan, en dat hoewel toch de regeering uit vrees daarvoor dikwijls, op Celebes bv., eene zeer zwakke houding tegenover inlandsche vorsten aannam, wel geschikt om zoo iets uit te lokken. Want ook de op Lombok ondervonden tegenstand nam niet uit minachting voor ons gezag uit den Atjeh-oorlog voort-spruitende zijne oorsprong, en zelfs het opzienbarende onheil, daar het leger overkomen, vond nergens weerklank, deed geene enkele poging tot opstand ontstaan. Indien echter werkelijk het prestige onzer macht door den langen duur van den Atjeh-oorlog in de meening der inlandsche volksstammen ware gedwaald geweest, zou zich, in aanmerking genomen het ondoordachte van den inlander in zulke zaken, toen zeker daarvan wel eenige uiting hebben vertoond. Ook het mislukken der expeditie op Flores heeft nergens anders eenig verzet uitgelokt. Inderdaad is dan ook de overtuiging van die macht in al die gedeelten van Ned.-Indië, welke reeds sedert lang geheel onder ons gezag zijn gebracht, of ten minste met ons bestuur voortdurende aanraking hebben, waar men die dan ook al sedert twee of drie eeuwen herhaaldelijk heeft zien optreden, zóó goed gevestigd, dat zij door het verlaten van Atjeh niet zou kunnen worden aangetast. Bovendien heeft niet elke oorlog door Nederland in Ned.-Indië gevoerd, zelfs wanneer het overwinnaar was, tot eene geheele annexatie van het overwonnen gebied geleid — men denke bv. aan de Bonische expeditiën — en zou dus ook eene ontruiming van Atjeh na aldaar lang oorlog gevoerd en vele overwinningen behaald te hebben, niet noodzakelijk door den inlander als een bewijs van onmacht of zwakte onzerzijds behoeven te worden opgevat.

De heer van Heutsz gelooft, wel is waar, dat elk terugtrekken, zelfs in Atjeh, gelijk dit dan ook al indertijd, toen nog maar de geconcentreerde stelling werd bezet, zou hebben plaatsgegrepen, door den Atjeher als een bewijs van zwakte en onmacht zal

worden opgevat, en slechts minachting voor ons zal opwekken. Zulk eene opvatting is dan ook nevens de zijne omtrent de waarde van een terrorisme zeer natuurlijk. Waar men alles van de vrees verwacht, op het ontzag daardoor verkregen alles wil opbouwen, daar is het geen wonder dat men ook van het ontnemen van die vrees de meest tegenovergestelde uitkomsten te gemoet ziet. Ik kan dit echter niet zoo inzien, en houd mij overtuigd, dat ons militair prestige tegenover den inlander, ook in Atjeh, al onaan- tastbaar bestaat, en dat, als wij eenmaal dat land hadden ontruimd, de bestuurders en bevolking der verschillende staatjes aldaar in geen een deele luchthartig over eenen nieuwen oorlog met Nederland zouden denken. Dat de Atjehers, zoodra wij ten deele terug- trekken, spoedig weder tegen ons op zullen komen, valt zeker niet te betwijfelen; zij zullen dat steeds doen, zoodra zij er de kans toe zien, zooals boven reeds gezegd is, en alleen eene voortdurende sterke bezetting, met al de opofferingen daaraan verbonden, kan dit beletten. Maar wil men nu om goede redenen niet daartoe overgaan, maar zich terugtrekken, dan is dit van weinig belang. Nimmer zou men zulks overigens, zooals de heer Pruys van der Hoeven ook te recht opmerkt, met meer eer kunnen doen, dan nu juist na de pas plaatsgegrepen krijgstochten. Waar wij zoo als overwinnaar terugtrokken, zou toch wel moeilijk de over- wonnene in ernst kunnen meenen ons te hebben verjaagd.

Men ziet dus dat zelfs eene gansche ontruiming van Atjeh en een geheel opgeven van den oorlog — wanneer ten minste de vroeger zoo dringende politieke noodzakelijkheid om den vreemden invloed te weren op de eene of andere wijze komt te vervallen, — geenszins zooveel bezwaar in zou hebben of als zulk een vrees- lijk uiterste behoeft beschouwd te worden, als men dit maar al te dikwijls gelieft voor te stellen. Het zou zeer goed doenbaar wezen, en Nederland zou er niet slecht bij varen, zijne nationale eer en prestige zouden daardoor niets te lijden hebben.

III.

Wanneer er nu geen andere uitweg bestaat dan deze om op die wijze de uitputtende gevolgen van het verder doorzetten van den oorlog te ontgaan, dan zal het derhalve maar het beste wezen, dat de natie den zedelijken moed toone te bezitten daartoe over te gaan, en alzoo de boven besproken louter politieke onderwerping als het eenige doel aanneme, waarnaar nu nog te dezen behoort te worden gestreefd. Want wanneer niets meer verlangd wordt, zal zulk eene nominale onderwerping ten minste langs de geheele kust, nu toch, naar vermeend wordt, zonder veel inspanning wel te verkrijgen zijn.

Alvorens zoo ver te gaan, verdienen nu echter twee andere vragen nog beantwoording; die of tegen zulk een geheel verlaten van Atjeh geene andere bezwaren bestaan, dan dezulke, welke boven zijn besproken; en die of tusschen dat ganschelijk verlaten en het op de vermelde wijze doorzetten van den oorlog, nog geen tusschenweg mogelijk is, welke nog beter aan ons belang beantwoordt. Beide vragen meen ik toestemmend te kunnen beantwoorden.

Boven reeds wees ik er op hoe eene duur gekochte ondervinding voldoende heeft geleerd, dat op de overeenkomsten met Atjehsche vorsten, zoodra men Atjeh zal verlaten hebben, niet veel mag worden gerekend. Niettegenstaande al wat te dien opzichte in de met hen gesloten contracten te lezen moge staan, zal het dus alzoo steeds te vreezen blijven, dat hier of daar op de Atjehsche kust tegen vaartuigen, schipbreukelingen of handelaars zelfs gewelddadigheden zullen worden begaan, als die uit welke de beruchte *Misero*-quaestie is ontstaan. En wanneer dan op die wijze soms onderdanen van Europeesche mogendheden zijn gelaedeerd, dan zal, indien Nederland door deze als de soeverein van gansch Sumatra is erkend of erkend wil worden, het ook tot

de bestraffing der schuldigen en het geven van schadevergoeding aan de benadeelden moeten overgaan; indien zulke gevallen zich meermalen voordoen, zal het zelfs te vreezen zijn, dat zulke mogendheden Nederland ernstig de verplichting zullen opleggen, zorg te dragen, dat dit niet meer voorkomt en de bedreiging zullen uiten dat zij anders Nederland's suprematie in die streken niet meer zullen kunnen erkennen en zich zelven daar gewapenderhand voldoening zullen verschaffen; eventueel zulk eene landstreek onder hun eigen gezag zullen brengen. En dan zou wel òf een nieuwe Atjeh-oorlog onvermijdelijk wezen, òf de mogelijkheid eener verwezenlijking van ons politiek streven naar de heerschappij over geheel Sumatra uiterst twijfelachtig worden. Alleen wat de kuststreken betreft, kunnen zulke moeilijkheden zich wel is waar voordoen, maar wat die betreft, komt mij dit punt dan ook van zooveel gewicht voor, dat er voor ons de noodzakelijkheid uit voortvloeit onze bemoeienis met de kuststaten, zoo dit maar eenigszins mogelijk is, maar niet zoo te laten varen; integendeel die liever in zekere mate nog uit te breiden. Bovendien verdient dit zeker wel aanbeveling met het oog op de toekomst; en wijst zich zoo tevens die boven bedoelde middenweg aan, welke zoowel ons belang als onze eigenliefde beter kan bevredigen dan een geheel terugtreden. Nimmer mag toch het evengenoemde politieke streven uit het oog worden verloren, ook al wil men daarin nu niet zoo overhaast meer te werk gaan. In eene langzame annexatie, telkenmale maar van eene kleine landstreek, en wel in de eerste plaats van de kuststaatjes, zal dit zich moeten openbaren; geleidelijk zooveel mogelijk van de reeds onder ons bestuur staande landschappen uitgaande, omdat, ten eerste, de bevolking van grensgewesten door haar voortdurend verkeer met hare stamverwanten in ons gebied ook de goede zijden van ons bestuur, vooral voor den geringen landbouwer en handelaar, al spoedig min of meer gaat inzien, en daarom, wanneer zij na eenigen tijd zelve daaronder wordt gebracht, zich

veelal nog al gemakkelijk daarin schikt; en, ten andere, de organisatie en verdediging van zulke kleine gewesten onmiddellijk aan ons gebied en de daar bestaande verkeerswegen grenzende niet veel moeite noch kosten vereischen. Te minder daar de aard van de menschelijke natuur ook bij den inlander medebrengt, dat naburige en verwante staatjes, zoolang zij zelven nog met rust gelaten worden, gewoonlijk bitter weinig geneigdheid toonen om hunne naburen tegen den overweldiger, vooral als die in verhouding tot hen zelven zoo machtig is als Nederland, te hulp te komen. Hoe sterker nu onze invloed al op zulke staatjes werkt, hoe minder bezwaar ook later eene geheele annexatie daarvan zal hebben; het behoud van kleine versterkingen aldaar kan dit later ook nog zeer vergemakkelijken.

Nu schijnt bovendien de verwezenlijking van dit verlangen zonder groote opofferingen bereikbaar te zijn. De vier genoemde schrijvers, allen deskundigen, die in de laatste jaren hunne denkbeelden over het beëindigen van den Atjeh-oorlog openlijk hebben uitgesproken, komen hierin overeen, dat tot het vestigen van zulk een' invloed aldaar niets dan de zoogenaamde scheepvaartregeling noodig is. De heer Kruyt beschrijft die regeling op de volgende wijze:

„Op de kusten zijn eenige door ons bezette havens voor den algemeenen handel opengesteld. Alle handel moet onder onze contrôle dáár langs plaats hebben. In- en uitklaring, visitatie, inning der in- en uitgaande rechten dáár door ons personeel geschieden. Daartoe moeten deze posten van de noodige los- en laadinrichtingen, pakhuizen, kantoren enz. worden voorzien en behoorlijk worden beschermd. De producten van omliggende staatjes worden naar de aldus ontstane handelscentra met kleine kustvaartuigen vervoerd, terwijl de invoer op dezelfde wijze in omgekeerde richting plaats vindt.

De inkomsten komen aldus in onze handen. *Wij zitten op de geldkist.* Het $\frac{1}{5}$ of sultansaandeel, ons behoorende, komt gere-

geld in, het overige moet periodiek aan de rechthebbenden, die geen reden tot klagen hebben gegeven, worden uitbetaald. Aan hen, die zich misdragen, worden boeten opgelegd, die van hun geld worden afgehouden; dan wel, naar de zwaarte van hun tekortkomingen, wordt dit geheel ingehouden of hun haven voor allen in- en uitvoer gesloten."

Men kan hieraan evenwel nog toevoegen, dat bovendien, zooals bv. de heer van Heutsz dit wenscht, ten behoeve onzer onkosten nog sommige rechten zouden kunnen worden geheven, des noods na het recht tot zulke heffingen van de vorsten te hebben afgekocht.

Over de wijze, waarop die scheepvaartregeling behoort te zijn ingericht, is nu echter tusschen die schrijvers een vrij aanmerkelijk verschil, van daar dan ook wel, dat hare toepassing tot nog toe niet die vruchten heeft afgeworpen, die men recht schijnt te hebben daarvan te verwachten. Ook hierover moet dus een vast besluit worden genomen; niet wat de onderdeelen der uitvoering, de keuze der havens en dergelijke, maar wat het systeem betreft.

De heer van Heutsz wil ze op eene zeer strenge wijze zien uitgevoerd, zóó, dat eene ware finantiëele uitputting der bevolking in die staten daarvan het gevolg wordt en ze daarom door eene knellende blokkade vergezeld doen gaan, waartoe noodzakelijk voortdurend eene krachtige en dus zeer kostbare marinemacht zal worden vereischt. Ook de heer Kruyt wil eene strenge uitvoering eveneens met blokkade door de marine. De heer Scherer acht eene veel meer gematigde toepassing voldoende, zonder blokkade, doch slechts met behulp van zooveel marinemacht als noodig is om in sommige gevallen tot tuchting op te kunnen treden. Dat, wat echter daarbij steeds door die schrijvers werd bedoeld, was om door dien dwang zulk eene volgzaamheid van die kuststaten te verkrijgen dat alle hulp en toevoer van daar naar Groot-Atjeh kwame op te houden en op die wijze het geheele land onderworpen werd. De heer van Heutsz wenscht ze daarom met een krachtig mili-

tair optreden in Groot-Atjeh gepaard te doen gaan, zoodat al het land tusschen die streek en de kust als tusschen de lemmetten eener schaar beklemd moet geraken. De heer Kruyt houdt haar op zich zelve zonder zulk een optreden in het binnenland voor een voldoende dwangmiddel om die onderwerping te verkrijgen. De heer Scherer acht dit laatste zelfs op de door hem voorgestelde wijze mogelijk. Hierin is deze laatste schrijver wellicht wat te optimistisch geweest; maar wanneer men nu eens volstrekt niet meer zulke groote verwachtingen daarmede zocht te verwezenlijken, doch zonder zich verder om Groot-Atjeh te bekommeren, niet meer verlangde dan den bedoelden invloed in de kuststaten zelve uit te oefenen, dan zou, naar het mij toeschijnt, die strenge en kostbare toepassing door de heeren van Heutsz en Kruyt voorgestaan, ook wel niet meer noodig wezen, en vermoedelijk eene regeling als die door den heer Scherer bedoeld, zij het wellicht iets strenger ingericht en in elk geval consequent over de gansche kust doorgevoerd, wel voldoende kunnen zijn. Op die wijze zou dan, vooral indien daaraan het heffen van eenige matige rechten verbonden werd, alles bereikt kunnen worden, wat voor Nederland op het oogenblik van belang is, en dat wel tegen betrekkelijk geringe opofferingen. Zelfs alhoewel nog herhaalde malen plaatselijke tuchtigingen, hetzij door de marine, hetzij ook door troepenexpeditiën van uit Java of Sumatra zouden moeten geschieden, en daarmede, vooral in de eerste tijden, nimmer lang zou mogen worden gedraald; doch die dan ook steeds zeer kort zouden behoeven te duren.

Want wat Groot-Atjeh betreft, zoo schijnt het verlaten van die streek wel zeer aanbevelenswaardig te zijn. Het is onze vestiging daar, die de fout is geweest, welke den omvang en den langen duur van den oorlog heeft veroorzaakt, en die nog altijd op die wijze doorwerkt. Daar is de kranke plek, waaruit de Atjeh-ziekte haren oorsprong neemt, daar huist de kanker, die het leger uit-

put en de millioenen verslindt. Niets beter dan die te extirpeeren. Voor ons heeft dat land nu toch geene waarde; wanneer tot het bovenbedoelde langzame voortrukken langs de kust wordt overgegaan, zal eindelijk die landstreek ten Noorden en ten Zuiden geheel door ons gebied ingesloten, ons van zelve als eene rijpe vrucht in den schoot vallen. En dan, wanneer ook onder nieuwe geslachten de haat en de fanatieke opwekking tegen ons merkelijk zullen zijn bekoeld, zal het ook niet zoo moeilijk meer wezen die onder ons bestuur te brengen. Lang kan het zeker nog duren, voor men zoover zal zijn gevorderd; wat doet het er toe? Er is nog wel meer dat zelfs de jongelingen van den tegenwoordigen tijd niet zullen beleven; kan soms voorzeker een spoedig handelen noodig zijn, men moet in de staatkunde ook met tijd weten te werken; eene zenuwachtige overhaasting leidt er nimmer tot iets groots. Langer dan de honderdjarige militaire bezetting, die de generaal van der Heyden anders noodig acht, zal het toch wel niet duren!

Wat de kust van Groot-Atjeh betreft, geldt evenwel natuurlijk hetzelfde als voor de kuststaatjes; ééne of meer plaatsen zullen er steeds door ons moeten bezet blijven, en de handel aldaar slechts onder ons toezicht mogen geschieden. Zulke aan zee gelegen versterkingen zijn echter, des noods ook met behulp der marine, tegen eenen inlandschen vijand gemakkelijk te verdedigen, zonder dat dit almede groote opofferingen in menschen, noch in geld vereischt. Naar ik meen is ook tegenwoordig Oleh-leh tegen zulk eenen vijand al zeer sterk bevestigd. Maar het verdere, onze vestiging te Kota-Radja? Die streek is door ons na ernstigen strijd veroverd; die stad is door ons gesticht; meer dan twintig jaren is zij er de zetel geweest van het Nederlandsch gezag; talrijke inrichtingen, gebouwen en vestingwerken zijn er zoo verrezen; handelaren ook hebben er zich onder onze bescherming nedergezet. Zal dat alles nu opgegeven, nu verlaten en vernield worden? Want zeker anders dan vernield zou

men het nooit aan eenen inlandschen vijand mogen overgeven; alleen de groote moskee zou altijd ongedeerd moeten blijven, want die is door de Nederlandsche regeering aan het Atjehsche volk geschonken en het is weinig passend op zijne geschenken terug te komen. Zulk een bekend bedehuis te vernielen zou bovendien met het oog op het bijgeloof der bevolking weinig aanbevelenswaardig wezen. Allerlei ziekten of rampen, ook op Java, zouden door haar aan zulk eene handeling wellicht worden geweten.

Voorzeker pijnlijk zou het besluit hiertoe het nationaal gevoel aandoen; eene harde pil om te slikken zou het ongetwijfeld mogen heeten. Ook alhoewel het niet valt tegen te spreken, dat veel daarvan voor rekening moet komen van de ontijdige grootspraak, die binnen die muren heeft weerklonken, van den toon van onbedwingbare oppermacht, die te vroeg van daaruit steeds tegenover het Atjehsche volk is aangeslagen. De souvereiniteit over Atjeh, zoo verkondigde de generaal van Swieten in 1874, is nu van den Sultan op Nederland overgegaan; maar dat trompetgeschal verstierf in de verte, het werd door den Atjeher niet herhaald. In 1879 zetelde, naar den heer van Heutsz, het Nederlandsch bestuur volgens de Atjehsche begrippen door het recht van verovering op den troon van den Sultan; maar de Atjehsche begrippen over legimiteit zijn niet de Europeesche omtrent het recht van verovering en naar de eerste heeft 's lands bevolking zich gedragen. Geheel Groot-Atjeh is ten onder gebracht, heette het in Generaal van der Heijden's dagorder van 5 Sept. 1879; zoo ook klonk het toen in het verslag van den legerkommandant daarna aan de regeering ingediend; maar wat tijdelijk en schijnbaar is, is nog niet voortdurend en werkelijk, en Groot-Atjeh is ook niet geheel Atjeh. Er is te boud gesproken; er is te veel gebluft; en het oude Hollandsche spreekwoord is voldoende bekend, dat elk de pijnlijke gevolgen zijner onvoorzichtige handelingen heeft te lijden.

Nu schijnt het overigens wel dat behalve de daar opgerichte bouwwerken, die gansche vestiging niet veel beteekent. Volgens

den heer Kruyt is zelfs alle welvaart binnen onze geconcentreerde stelling immer uitsluitend het gevolg geweest der militaire occupatie; hij is dan ook van oordeel dat zoodra dit *met goed fatsoen* kan geschieden, onze hoofdmacht van Groot-Atjeh naar Poeloe Weh moet worden verplaatst: d. i. dus wel dat aldaar en niet meer te Kota-Radja de zetel van ons gezag moet worden gevestigd. De heer Scherer ziet ook blijkbaar in het verlaten van Kota-Radja niets geen bezwaar; een fort te Oleh-leh en een aan de Atjeh-rivier acht hij zelfs ter onderwerping van Groot-Atjeh in verband met de door hem aanbevolen scheepvaartregeling alleszins voldoende. De heer Pruys van der Hoeven spreekt zich daarover zeer uitdrukkelijk uit; alleen de kust en eenige eilanden moeten volgens hem bezet blijven; de kraton, d. i. onze vestiging te Kota-Radja, en de geconcentreerde stelling worden verlaten. In het naar geheele verovering strevende systeem van den heer van Heutsz is hiervoor natuurlijk geene plaats.

Is het mogelijk, zonder zware bezetting en veel gevaar weder in de aanvallende verdediging te moeten vervallen, Kota-Radja en de streek van daar tot aan de zee te behouden? Mocht dit het geval wezen, dan zou het wellicht om wille der nationale gevoeligheid nog te beproeven zijn het nu eenmaal bestaande niet te verlaten; in de tijden der toekomst zou zulk eene vestiging ook haar nut nog wel kunnen hebben. Om deze vraag met de noodige zekerheid te kunnen beantwoorden, bezit ik echter niet de vereischte militaire kennis. Dat de regeering haar aan bevoegde Indische officieren voorlegge; des noods over het civiele belang dier vestiging, als ik mij zoo mag uitdrukken, ook nog dat van andere bevoegde civiele ambtenaren, met de streek goed bekend, innemen dan oordeele. Noodzakelijk is het echter dat zij worde uitgemaakt, opdat vast besloten kunne worden hoe verder te handelen. Maar komt het dan — zooals ik wel verwacht — te blijken, dat het behoud dier vestiging niet zonder groote opofferingen kan geschieden, dan begrijpe men ook, dat wat het zwaarste is, ook

het zwaarste moet wegen, dan mogen de zedelijke kracht en moed niet ontbreken om haar prijs te geven. ¹⁾

¹⁾ Openlijk spreek ik dit hier zonder schroom uit; want dit is het wat, naar mijne vaste overtuiging, gevorderd wordt door een verstandig staatsbeleid en een zuiver begrip van nationale eer. Zooals men ziet, sta ik dan daarin ook niet alleen, en is geene andere de meening van verscheidene mannen van kennis en ondervinding, die mede lange jaren hun vaderland met toewijding hebben gediend, en waar het noodig was, getoond hebben voor moeilijkheden niet terug te deinzen, ook waar daartoe persoonlijke moed en fermeteit werden vereischt. En wat beteekent dan daartegen de holle phraseologie van den minister op de interpellatie van Gennep, dat hij tot zulk een verlaten nooit zou medewerken, of de even ongemotiveerde uitspraak in de Economist, van een overigens zeker niet onbeteekenend man, hier echter wel ondoordacht toegevende aan den drang van een aan den leiband van het verstand ontsprongen patriotisme? Of erger nog de ellendige schimpredenen in de pers van veelal louter door vuig persoonlijk belang geïnspireerde lieden? Vaderlandsliefde is als de meeste toewijding eene hooge deugd, maar als andere deugden kan zij ook door overdrijving eenen verkeerden en door onzuivere opvatting eenen ploertigen vorm aannemen. En ook kan zij gehuicheld worden, om zoo persoonlijke belangen van zeer onedelen aard na te jagen. Dit alles heeft zich hier al voorgedaan. Niets meer weerzinwekkend trof te dien opzichte echter mijne aandacht dan eene rede over de Atjeh-zaak, gehouden in de zitting der 2^e Kamer van de Staten-Generaal op 22 Sept. 1896; daar vond ik toch dienzelfden toon terug niet in zulk een persartikel maar in de publieke uiting van eenen vertegenwoordiger der natie. Diepe verontwaardiging mag immers de wijze opwekken waarop te dier gelegenheid ernstige mannen als de bovenbedoelde voor apostelen der kleinmoedigheid, voor beschroomden, werden gescholden, voor lieden zelfs, die verraders protegeeren en daarmede den dank van den vijand verdienen! Waarlijk, om openlijk datgene te verkondigen wat men weet dat tegen de heerschende meeningen indruischt, vooral indien die bovendien kunstmatig zijn opgewarmd en eene invloedrijke pers daaraan een groot deel heeft, is op zichzelf al niet het werk van een' kleinmoedige! Weerzin behoort men te gevoelen voor zulke beschuldigingen, laag gedacht als het daarop volgend verdedigen van wreed-aardigheden en vandalisme met de leer, dat het doel de middelen heiligt, in hare platste opvatting; onwaar als het beweren dat op dergelijke feiten in den oorlog niet moet worden gezien. Men zou evengoed kunnen stellen, dat het verduisteren van toevertrouwde gelden door notarissen of ontvangers noodzakelijk aan hunne functiën eigen is, omdat het zeker maar al te dikwijls voorkomt. Indien werkelijk zulke handelingen zich in een leger niet bij uitzondering als misdaad, maar normaal en ongestraft voordoen, dan wijzen zij op gebrek aan beschaving bij de hoofden, op onvoldoende discipline bij de minderen. Dan werpen zij een' blaam op zulk een leger en op de natie, waartoe het behoort; trekt zich de natie zulke feiten niet aan, schroomt een volksvertegenwoordiger niet die openlijk in 's lands vergadering te verdedigen, zonder dat dit ernstige tegenspraak uitlokt, dan bestaat er gegronde vrees, dat de demoralisatie haar ook diep heeft aangetast. Gelukkig ten minste is dan ook toen namens de natie daarop niet het stilzwijgen bewaard. Onedel klinkt ook dat voortdurend schelden voor verraders en oproerige onderdanen. Niet een man als de heer van Hentsz b.v. spreekt, zooals wij reeds zagen

Voorzeker, het is de plicht van een goed krijgsoverste zijne troepen te sparen, ze niet in onnutte schermutselingen te verspillen, maar evenzeer moet hij ook, indien het eenen beslissenden slag geldt, desnoods zonder aarzelen gansche afdeelingen weten op te offeren. Zoo ook de staatsman. Een beslissend optreden is thans hier hoog noodig; de genezing moet worden beproefd van den kanker aan welken het Ned.-Indische rijk sedert lang lijdende is, en die de patient met uitputting begint te dreigen. Dan vreezen men niet de operatie, noch om de pijn, noch als Maria van Bourgondië om een overdreven en daarom evenmin juist als loffelijk gevoel van betamelijkheid of fatsoen. Inderdaad, heel wat meerder en edeler kracht en moed, heel wat meer werkelijke fermitieit van karakter zijn daartoe noodig dan die voor het geweldplegen tegen den zwakkere worden gevorderd; des te eervoller zal die genezing dan

---

op die wijze over zijnen dapperen, eervol zijne haardsteden verdedigenden vijand. Wat is dat toch voor doctrinaire onzin, dat de Atjeher Ned.-Indisch onderdaan zou zijn geworden door eene proclamatie van den generaal van Swieten? Ja, de „*Intelligenz*” heeft in den Fransch-Duitschen oorlog zulke praatjes uitgedacht om aan middeleeuwsche daden van barbaarsch geweld een' schijn van recht te geven, en gaarne bouwen andere geweldenaars dit sedert na — ook de Engelschen noemden de Transvalers rebellen. Maar leugen is het; geene proclamatie van den vijand kan iemand ontbinden van zijne plichten jegens zijn vaderland of jegens het gezag, dat wettig over hem heerschappij voert. Komt eenmaal de machtige uit het oosten als veroveraar in Nederland en proclameert hij dan, na de eerste verdedigingslinie te hebben geforceerd, den Duitschen keizer tot soverain over ons vaderland, dan moge die volksvertegenwoordiger dezen vorst nederig zijne hulde gaan aanbieden, maar toch wil ik hopen, dat er dan ook nog vaderlanders zullen wezen, die alleen naar de proclamatiën van hun eigen gezag zullen luisteren, 's lands nog niet overwonnen stellingen zullen blijven vasthouden, en des noods, zooals eens een Oranjevorst zou gezegd hebben, zullen weten te sneuvelen bij de verdediging van de laatste gracht.

Voor den Nederlander, wiens gansche volksbestaan, wiens nationale roem, geheel op den strijd tot het laatste toe tegen den overmachtigen vreemden geweldenaar zijn gegrondvest, ligt er iets oneerlijks, ligt er die verloochening der heiligste traditiën in, welke de decadentie kenschetst, om, als eenmaal de rollen omgekeerd komen te staan, dan ten minste den dapperen strijder voor zijne onafhankelijkheid niet diezelfde eer te erkennen, die de glorie vormt van zijn voorgeslacht. En waar dit werkelijk Nederlandsch gevoel blijkbaar niet meer bestaat, daar vertrouwt ik ook de zuiverheid eener beweerde vaderlandsliefde niet veel, al wordt zij nog zoo luide uitgebazuind.

ook voor den staatsman wezen, die het verstand toont te bezitten om ze te begrijpen en de energie om ze tot stand te brengen.

Daar het echter tot nog toe niet blijkt, dat iets in die richting te hopen valt, is het de volksvertegenwoordiging, die eene stellige verklaring omtrent het doel van de regeering tegenover Atjeh moet verlangen, gelijk ook omtrent de wijze waarop dit zal worden ten uitvoer gelegd, alsmede eene globale, maar eerlijke en nauwgezette berekening van de finantiëele opofferingen, die daar nog worden vereischt; een en ander niet in de bekende holle bombastische phrasen al zoo dikwijls gehoord, maar helder en duidelijk, zooals ik dat boven heb trachten te bespreken; en die eenen minister, welke daaraan niet kan of niet wil voldoen, haar vertrouwen in zijn koloniaal beleid moet ontzeggen. In comité-generaal kan dat geschieden, beter echter in openbare vergadering, want de natie moet weten welke weg nu zal worden bewandeld; de natie heeft er recht op te worden gerustgesteld.

Volkomen juist is het wat een volksvertegenwoordiger in de reeds vermelde kamerzitting zeide dat de minister dan niet mag antwoorden, dat de tijd om inlichtingen te geven, nog niet gekomen is. Zoo eischt het toch de aard der Nederlandsche staatsinstellingen. Volkomen strijdig daarmede zou het wezen, om, zooals een ander lid toen den minister aanbeval, hier tot eene geheel onnutte *Geheimnisskrämerei* de toevlucht te nemen. Want alleen eene grove onkunde — gelijk die toen trouwens ook in die domme praatjes over het toelaten van onthoofden in den „Turkschen (sic) hemel” zoo sterk aan den dag kwam — omtrent de toestanden waarvan hierbij de rede is, niet vrij van bespottelijkheid, voorzeker, bij iemand, die zich desniettemin veroorlooft daarover openlijk een hoog woord in het midden te brengen, kan zoo iets aanraden, op grond dat „al het daarover door de volksvertegenwoordiging openlijk besprokene wellicht aan den Atjehschen vijand kan worden overgebiefd, voor wien het natuurlijk winst is ons in de kaart te zien en te vernemen wat wij met hem voorhebben”

en wat dies meer zij! Waarlijk voor zulk een' boeman koesteren dan toch die „kleinmoedige" mannen al zeer weinig vrees. Omdat het namelijk kalme kennis van zaken is, die hun oordeel bestuurt; want ware dit niet het geval, voorwaar, geen jagen naar eenig ijdel vertoon van fermiteit zou er hen voor kunnen behoeden zulke windmolens voor reuzen aan te zien.

Hoe is het mogelijk aan den Atjeh-oorlog een einde te maken? verklaarde ik in den aanvang van dit opstel de vraag te zijn, die, naar het mij voorkomt, de Nederlandsche natie, ten minste een groot deel harer beste burgers, op de lippen zweeft. Ik heb die zoeken te beantwoorden. Ik heb gepoogd den weg te vinden, welken het staatkundig beleid behoort in te slaan om daartoe te komen; ik heb ook trachten aan te geven, hoe in het vervolg de dreigende al te groote opofferingen, het gevaar voor uitputting, kunnen worden vermeden. Maar bovenal hoop ik dit te hebben in het licht gesteld, dat alleen verstandelijke fermiteit hier kan tot stand brengen, wat Nederland's belang gebiedt en zijne eer medebrengt, die beide kan vrijwaren tegen het noodlottig streven van domheid en eigenbelang, en vooral tegen de phrase.

NASCHRIFT.

Gedurende het afdrukken dezer brochure had de behandeling der Indische begroting in de IIe Kamer plaats en daarbij de bespreking der Atjeh-politiek. Ik wensch daarover niet uit te weiden, doch alleen te constateeren:

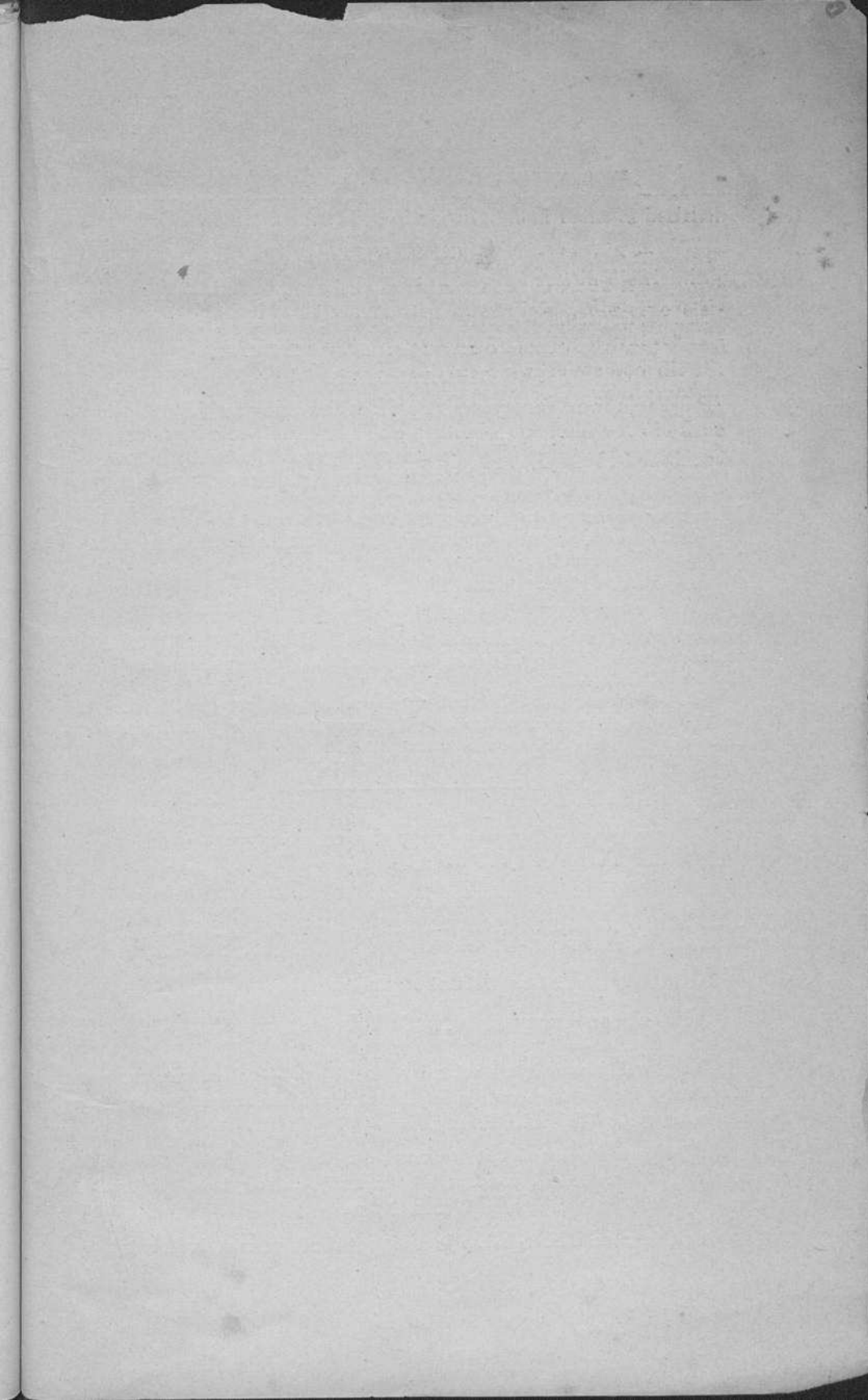
dat nu hetgeen met het jongst actief optreden in Atjeh werd beoogd, het afdwingen van eene volkomene onderwerping door krachtig wapengeweld, weder mislukt blijkt te wezen, de regeering niet beter weet te doen dan een stelsel te gaan volgen, het meest aan dat van *van Heutsz* naderende, doch zonder het staatkundig doel aan dat stelsel te grond liggende:

dat ook nu de oorlog weder zal worden voortgezet zonder staatkundig doel; niet om daarmede iets wat nuttig is te verwerven; want dat immers het blijven in een deel van Groot Atjeh alleen omdat wij nu eenmaal daar zijn, ongeacht de opofferingen, die zulks moet kosten, en het onbepaald verlengen van den oorlogstoestand, wat daaruit moet voortvloeien, evenmin als eenige phraseologie als zoodanig kunnen gelden;

dat echter zulk eene met het werkelijk staatsbelang zoo goed als gene rekening houdende politiek blijkbaar niet kan berusten op ernstig staatsbeleid en dus noodzakelijk het uitvloeisel moet wezen van het drijven van persoonlijke belangen, of begeerten, welke dat hebben beheerscht;

en dat het er mitsdien voor schijnt te moeten worden gehouden dat bij hen aan wien het staatsbeleid te dien opzichte is toevertrouwd, hetzij de wil, hetzij de kracht, hetzij de bekwaamheid niet zijn aanwezig geweest, welke noodig waren om in deze ernstige omstandigheden het werkelijk belang van den staat tegen dat drijven te beschermen.

Uitgaven van S. L. VAN LOOY te Amsterdam.

VRAGEN VAN DEN DAG.

MET HET POPULAIR WETENSCHAPPELIJK BIJBLAD.

Redacteur: Dr. H. BLINK.

12e JAARGANG.

Prijs per Jaargang van 12 afleveringen f 5.40.

Losse band voor den jaargang f 0.60.

Van 1 Januari 1897 af zal elke maand een plaat aan *Vragen van den Dag met Bijblad* worden toegevoegd, waarop planten der Nederlandsche Flora naar de natuur in kleuren zijn afgebeeld.

Het doel is hiermede uitsluitend onzen intekenaren, zonder verhooging van abonnementskosten, aan te bieden een

Atlas der Flora van Nederland,

waarvan redactie en bijschrift in handen is van Prof. Dr. J. RITZEMA BOS, te Amsterdam, en de teekening der platen is opgedragen aan den Heer Th. NIEUWENHUIS.

Door deze samenwerking zal eene prachtuitgave tot stand komen die het tijdschrift *Vragen van den Dag* tot eer verstrekt, en den lezers eene nieuwe bron van genot zal schenken.

DE NIEUWE GIDS.

ONDER REDACTIE VAN

WILLEM KLOOS, H. J. BOEKEN en Mr. FR. ERENS.

Nieuwe Reeks 2e Jaargang.

Prijs per Jaargang van 12 afleveringen f 5.—

Ieder vel boven de 25 vel zal tegen 25 cent berekend worden, met dien verstande evenwel dat de intekenprijs van een complete jaargang niet meer dan f 7.50 zal bedragen.

Bij elken Boekhandelaar teekent men in op dit letterkundig tijdschrift bij uitnemendheid, voortdurend bevattende de zoo prachtige bijdragen van zijn stichter, den dichter WILLEM KLOOS.

Ook in geen leesgezelschap kan dit tijdschrift meer ontbreken.